

פ"ב צד קצ"ג, פ"ג צד קצ"ד, והם ע"ג משלים, ואם נחשוב להם ל"ה מעשיות יכללו כולם ק"ה. ואילו המעשיות שהם בויכוחים כוללים לפעמים ב' ונ' וד' עד שנמצא בפס"ו שכולל ח' ויכוחים. מעתה עשוי הספר מקלעות מקלעות ציצים ופרחים חזק מפרי מניו בדברי לקח ומוסר. והרדת סגנון לשונו הוא בהדרת לשון הקודש ואמרותיו אמרות טהורות לוקחי לבבות, ומראש ועד סוף רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו, ואין כמוהו בכל ספרות העתיקה:

מאמר י"א בסגנון לשונו המיוחד. ובדרשות המיוחדות בספרו.

כתב אבא אליהו צד י"ט, שדברי תורה כפולין בכל מקום, והמשים את לבבו לדברי משה רבינו בס' דברים מתחלת ס' ה' עד סוף ס' י"א ימצא כי הוא מכפיל דיבורים ומליצות בסגנונו המיוחד לו, ולא מוזרים המה כפולין כאלה גם בדברי הנביאים, וכל הבקי בהם ידע אותם, וכמו כן השתמש בסגנון הזה בעל סדר אליהו, וראה אני לערוך כאן אלו הכפולין בספרו, ואם לא יהיו כולם יהיו עכ"פ רובם, ואפרש ניכ הרבה ממליצותיו כסדר הספר: **ברוך המקום ברוך הוא שמכיר בראש ובסוף וכו' (צד נ').** ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים וכו' (צד ח'). בפ"ו (צד מ"ב), בפ"ט (צד מ"ט), בפ"ב (צד ס'). בפס"ו (צד ע"ו), בפ"ח (צד ק"ח), שם (צד ק"ט), בפכ"ט (צד קמ"ה), בפלא"א (צד קנ"ז), ושם (צד קנ"ט), בה"מ ב"ה שבחר בחכמים ובתלמידיו ותלמידיהם עד סוף (כל הדורות) ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדו לו כשם שיושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום פנוי להם קורין לשום שמים ושונין לשם שמים ויראה בלבבם ומחזקין דברי תורה על פיהם כדי שלא ישכחו דברי תורה מפיהם ומפי בניהם לעולם ולעולמי עולמים וכו', ובלי ספק שהוא קטוע סיפא כמו שכתבתי במ"ע אות ו', ויראה שצ"ל ובתלמידיהם, ובפ"ח (צד צ"ו) הנוסחא ותלמידיהם ותלמידיו ותלמידיהם ומקיים עליהם וכו' וכשם שיושבין וכו' שבכל יום שפנוי להם וכו' ויראין בלבבם ומחזקין דברי תורה על פיהם ומקיימין עליהן כי קרוב וכו', ועי"ש במ"ע אות ל'. ועכ"פ נראה להגיה ובתלמידיהם ובתלמידיו וכו', ושם (צד ק"ו) הנוסחא ובתלמידיהם וכו', והתם נמי ליתא עד סוף כל הדורות, וגרים כשם שיושבין וכו' ובכל מקום פנוי להם וקורין בהם לשום שמים ויראה וכו', ושונין לשם שמים ליתא, וגרים ומחזקין ד"ת על פיהן ומקיימין עליהן טוב לגבר וכו', ובפכ"ו (צד קל"ו) ובתלמידיהם וכו' ויקיים עליהם, (וצ"ל ומקיים), בכל מקום וכו' ושונין לשם שמים ויראה בלבבם ומחזקין וכו' ומקיימין עליהן כי קרוב וכו'; ברוך המקום ברוך הוא ששמחתו מרובה על ישראל לעולם פ"ה (צד כ"א), ברוך המקום ברוך הוא שספר עצמו עם הצדיקים הראשונים פ"ו (צד ל"ה), ברוך המקום ברוך הוא שהבטיח את אבותינו ונתן ביטחונן לבנים פ"ו (צד ל"ט), ברוך המקום ברוך הוא שמשלם לבני אדם איש כדרכו וכל אחד ואחד איש כמעשיו ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדו לו פ"ט (צד נ'), ברוך המקום ב"ה שהוא מעביר עונותיהן של ישראל ואינו משמר קנאה ונקמה עליהן ודברי תורה לא מנע מהן ועונותיהם ראשונים ראשונים מעביר מנגד פניו, שם (צד נ"ב), ובפ"ח (צד ק"ט) בה"מ ב"ה שאין לפניו משוא פנים כשם שהקב"ה יאה שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים מגלגל ומעביר ואינו משמר קנאה ונקמה על ישראל בכל מקומות מושבותיהן ודברי תורה לא מנע מהן כי יאה אדם מגלגל וכו'; ברוך המקום ב"ה שרחמיו מרובין על ישראל לעולם וחס על כבודו בכל מקומות מושבותיהן פ"א (צד נ"ז), ובפ"ח (צד פ"ט) ביה"מ ברוך הוא שרחמיו מרובין על ישראל לעולם אעפ"י שסרחו במעשיהן וכעם עליהן רחמים שלו מקדימין עמהם בכל יום תמיד: ברוך המקום ב"ה שמשלם לאוהביו וליראיו שכר דרך הארץ בעוניה וקרן קיימת לו לעיבה פ"ב (צד נ"ט), ברוך המקום ב"ה שהוא מקדש את שמו הגדול בגלוי לעולם פס"ו (צד ע"ו), ברוך המקום ב"ה שנתן דברי תורה לישראל שילמדו מהן דרך ארץ שלא ירבו עונותיהן בעולם שם (צד ע"ט), וכעין זו בהגדת ליל פסח בה"מ ב"ה ברוך שנתן תורה לעמו ישראל: ברוך המקום ב"ה שבחר בהן בישראל מכל באי העולם ומכל מעשה ידיו שברא בעולם וקנה אותם קנין נמור בניס ונעבדים לשמו פ"ב (צד ק"ח) ובפכ"ה (צד קכ"ד) ובפכ"ו (צד קכ"ט), ברוך המקום ב"ה שנפרע משונאיהן של ישראל פכ"ד (צד קכ"ו), ברוך המקום ב"ה שזכר את ירושלים בכל שעה ושעה ואין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים פ"ל (צד קמ"ז); ועיקרו כלשון המשנה סוף מדות, ברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא פסול בורעו של אהרן, ועי"ש בפירושי להגדה של פסח צד פ"ו:

שמכיר בראש ובסוף (צד ג') וכו'. ובזוטא (צד קפ"ט) אני מכיר בראש ואני מכיר בטיף (בתמיה) והלא אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף, שם (צד ג') ומגיד מראשית אחרית מקדם עד שלא נעשה ויודע מה שנעשה וכו'. וכולא להלן (צד ו') ושם הנוסחא ומקדם אשר לא נעשה וידע מה שנעשה וכו'.

וצופה לטובה ואין צופה לרעה (צד ג'). דונתו להלן פ"ח (צד צ"ח) שאתה חפץ בטובה ואי אתה חפץ ברעה חפץ אתה בטובה לעשותה בשמחה אין שקוד אתה ברעה לעשותה באנחה. ובסנטון אחר בזוטא פ"ג (צד קע"ו) ובפ"ו (צד מ') לפי שכל דרכיו אמת אין מדה רעה יוצאת מלפניו אלא כל מדות טובות יוצאות מלפניו וכו'.

ועשיר ושמח בחלקו (צד ג'). עפ"י לשון המשנה דאבות איהו עשיר השמח בחלקו. ובאלהיו זוטא פ"ב (צד קע"ג) ומנין שיטול שכרו בעולמו שברא שני כי חלק ה' עמו ונוי. ולהלן פ"ב (צד ו') אנפ"י שהכל שלו והכל מעשה ידיו אין שמחתו בכל אלא עם ורעו של אברהם בלבד. וכרלעיל בה"מ כ"ה ששמחתו מרובה על ישראל לעולם. ובפ"ו (צד ל"ח) הירני עמו בשמחה לעולם. ובמלציה זו ששמחה לפניו כביכול על ישראל משתמש בהרבה מקומות:

עלי להעביר ראשונים וכו' שהעביר כל רעתם מנגד פניו (צד ג'). בנמרא דר"ה (י"ז ע"א) ועובר על פשע תנא דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכן היא המדה. ועיי"ש ברש"י ולפנינו מפורש שמעביר מנגד פניו. ובעל הספר משתמש הרבה במליצת מעביר. ולהלן צד ג' הבאתיו לעיל שהוא מעביר עונותיהן של ישראל וכו' ועונותיהם ראשונים ראשונים מעביר וכו' ובכמה מקומות:

אל תקרא ויעבר אל ויעביר (צד ג'). כמדת אל תקרא משתמש בהרבה מקומות צד כ"א. ב"ד. פ"ט. ק"ל. קל"ד. קל"ח ועוד שם. קמ"ח ועוד שם:

ואלו הן דברים וכו'. צד ג'. לשון שאילה. פ"ב (צד ו') עיי' במ"ע אות ו'. פ"ל (צד קמ"ח) עיי' במ"ע אות ב'. וצד קמ"ט (עיי' במ"ע אות ו'): מלה זו פעמים מלא י"ד ופעמים חסר י"ד ומשמשת בה' לשונות: על הרוב היא כמו אלה. וקריאתה אילו בצירי הא' לקף. והי"ד סימן לקריאת הצירי: והב' נמצא במקרא ואלו חיה אלף (קהלת ו' ו') ואלו לעבדים (אסתר ו' ד'). והיא כמו אם לו. או אין (בחדירק) לו. והי"ד תמורת הדגש בלמ"ד. וזו נ"כ הרבה בתלמוד: והנ' היא כמו ואלו צלם חד (דניאל ב' ל"א) ואלו קרן אחרי (שם ו' ח') ואלו עיני (שם) והיא כמו וארו (שם שם ב' ה' ו') וענינה כמו הנה בלה"ק. והא' לקף בחטף פתח. ובתלמוד ואלו אכילת פסחים לא קתני (ברכות ט' ע"א). ועקרה חסר י"ד. והיא נ"כ הרבה בתלמוד ובתורה המעתיקים מלא י"ד בשיבוש. וכן נמצא במשנה הרי תמורת ארו: והר' ואילו בקהלת (ד' ו') והיא דונתת אי לך ארץ (שם ו' ט"ו) והי"ו בחי' לם: והר' היא לשון שאילה כמו אי אלו. והיא כמו איהו ליחיד. ולרבים אי אלו. כירושלמי פאה פ"ו ה"ב א"ר אילעאי שאלתי את ר' יהושע באילו עמרין חלוקין ב"ש וב"ה. והוא נ"כ בתוספתא שם פ"ג ושם הני' א"ר אלעזר שאלתי את ר"י על אילו עמרין נחלקו וכו'. וכן בירושלמי ריש דמאי. אילו הן השיתים ר' שמעון בריה דר' אבי אמר אילו שהן יוצאות מתחת העלין וכו' ואילו הן הבכורות עד שלא הושיב שומר וכו' אילו הן המסויפות משקפלו המקצועות. והיא בתוספתא ריש דמאי. ובמשנה שביעית פ"ט מ"ט ואלו הם אבני כתף וכו'. ובאדר"נ פ"ח. אלו הן ירא' ה' אלו שנוזרים נזרה וכו'. ואלו הן ולחשבי שמו אלו שמחשבין בלבם וכו'. ובמס' כלה. מה יעשה אדם וכו' יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו. ואלו הן חפצי שמים יפור מעותיו לעניים שני וכו' אלו הן חפצי אשתו ר"א אומר יפתה אותה וכו' ר' יהודה אומר ישמחנה וכו'. ובכמדרב רבה פ"ד. ואילו הן ד' חרשים. דוד בא ומפרש לי גלעד וכו': **עתיד הקב"ה** לישב בביתו של וצדיקי עולם יושבין לפניו (צד ד') ובפ"ג (צד י"ד ע"א) ובפ"ד (צד י"ט) ובפ"ה (צד כ'). ולשון צדיקי עולם בהרבה מקומות. וכן שוטי עולם (שם צד כ"ה) ובכמה מקומות. וכן שוטים שבעולם (צד ה'):

בניי דור פלוני כך עשה תורה וכך עשיתי עמו וכו' (צד ד') ובפ"ב (קט"ו) בסנטון אחר קצת:

כשיקרא אדם יא חופס בידו (צד ד'). כמו ותלמודו בידו (פסחים נ' ע"א). ולהלן פ"ו (צד ל"ה) שיש בו ד"ת ושמורין בידו:

ואומר להם להרים ולנבעת לאפיקים ולנאיות (צד ד'). לשון המקרא (יחזקאל ו' ג'. ל"ז ד'. ו'):

מי שאמר והיה העולם (צד ה'). בכינוי זה משתמש הרבה. ולפעמים בסיום ברוך הוא אי הקדוש ברוך הוא (צד ל"א). ונמצא הרבה בספרי ובשאר ברייתות:

הכל מותקן לפניו לסעודה (צד ה'), ובפ"ח (צד צ"א) והכל מותקן ומונה לפניו. מן תקן בפועל יאמר מתקן מתוקן בבינוני. כמו הכל סדור ומתוקן לפניו בפ"ח (צד קכ"ו). אבל מן התקין בהפעיל יאמר בבינוני מתקין מותקן. וענין הפועל עשייה ותיקון. וענין ההפעיל היא הכנה. ומה ומתקין את הקורות בפ"א (צד קס"א). ומותקן הוא נדרש עם מוכן. ונמצא הרבה בעבר התקין התקנתו. ומה שנמצא בתפלת יוצר של שבת ראה והתקין צורת הלבנה צ"ל והקטין כמו שהוצא בטור א"ח רפ"א. שאל"כ היה צ"ל ראה ותקן:

קהילין קהילין (צד ה'). ובפכ"א (צד קט"ו). קהל לשון זכר. הקהל הוא (שמות ט"ו ג') ויהיה הרבים קהלים כמו דבר דברים. ובשם מופשט קהלה (נחמיה ה' ו') וברבים קהלות. אמנם נמצא מקהלים. במקהלים אכרך ה' (תהלים כ"ו י"ב) ומקהלות. במקהלות ברכו אלהים (שם ס"ח כ"ד). ונמצא קהלת שם מקום מחנה בצ"הר הה"א ויחנו בקהלתה (במדרש ל"ג כ"ב) ובעל הספר עשה מה שם הרבים קהילין כל' מחנות מחנות:

והיתה שם תשחורת (צד ה'). הענין מיכה שענינו כמו שפירשתי וכן פ"ה המנוח מוהר"י רייפמאן הבאתיו לעיל (צד צ"ד) ונמצא באבות (פ"ג מ"ב) ר' ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת. ויתכן לפרשו ג"כ מזה הענין וכעין שפירש"י שם ע"ש. ובירושלמי דתענית פ"ב ה"ב תני ושפל ברך ונוח לתשחורת ורגיל בחכמה ורגיל באנדה וכו'. ונראה שהוא מקוטע וצ"ל וקל לראש ונוח לתשחורת. והם מעיני שפל ברך. ובאיכה רבה פ"א בבה תבכה וגי' ובאיכה וט"א נ"י ב' מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של ר"ג והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילה וכו'. נ"ל שפירושו שהיה ממונה לכך. וכמו שכתבתי במ"ע: **סופר** אהרן וכו' (צד ה'). בדורות הראשונים קודם דורן של תנאים היו חכמי ישראל נקראים סופרים. אולם בדורות שלאחר המשנה נמצא השם סופר למלמדי תינוקות. והנה אין ענינו כאן מלמד תינוקות אתה. שהרי השיב לו משהו. אלא ענינו חכם ישראל אתה. אבל אעפ"י שכבר נשתקע השם סופר בארץ ישראל לחכמי ישראל. נשתיר זה השם הישן לחכמי ישראל בין האומות ולא נשתנה:

ובחכמתו ובתבונתו ברא עולמו וכו' (צד ו'). וכן לעיל בראש הפרק. באדירני (פ"א) כך הקב"ה ירא שמו הגדול מבורך לעולם ולעלמי עולמים בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו וברא את השמים ואת הארץ עליונים וכו'. כולא כסגנון בעל הספר שלפנינו: **שמלכותו קיימת בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים (צד ו').** כסגנון תפלת

אתה הוא וכו' דשחרית והוא נכפל להלן בפ"ה (צד כ"ז):
מכה אתכם וכו' מלקה אתכם (צד ו'). דוגמא לדבר בידיו דיוה"כ מכת מרדות. מלקות ארבעים:

אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכו' אשרי אדם שמשחק עצמו ברברי תורה וכו' פ"ב (צד ה'). אשריהן של ישראל שכל אותו הצער והעניו והלחץ שהיה להם חלף והלך לו פ"ה (צד כ'). אשריהן של ישראל בכל מקומות מושבותיהן שהיו מתייננים בד' רוחות עולם וכו' והרי הן באמצע (שם צד כ"ה). אשרי אדם שיש בו ד"ת ושמורין בידו ויודע להשיב בהן תשובה במקומה פ"ו (צד ל"ו). אשרי אדם שלא בא לידי עבירה ולידי עון וחטא וכו' פ"ט (צד כ"ב). אשרי מי שמחדש דברי תורה על פיו וכו' פ"י (צד נ"ה). אשרי מי שיודע בלבבו מהו אצל אביו שבשמים וכל מעשיו בטחון על אביו שבשמים. אשרי מי שהוא ירא שמים בסתר ונשען במי שהוא תפוס מגן ותרים בידו פ"ח (צד צ'). אשריהם הצדיקים שכך בטחונן שהן בטוחין על אביהם שבשמים וכו' שם (צד צ"א). אשרי אדם שירא שמים מתוך שפל ברך מתוך ענוה מתוך תשובה וכו' שם (צד צ"ד). אשריהם של צדיקים שאין שונא שונא במעשה ידיהם. שם. אשרי אדם שכל מעשיו לשם שמים פכ"ג (צד קכ"א). אשרי אדם שיש לו מוונת הרבה בתוך ביתו ובאין עבדיו ובני ביתו ונהנין עמו על שלחנו פכ"ז (צד קל"ו):

כשור לעול. שם. להלן פכ"ב (צד קכ"א) כשור הוא וכו'. ועיי' בויטא בריש ובסוף: **וירבה בישיבה וימעט בסחורה**. פ"ב (צד ה'). ולהלן פ"ח (צד ק"ב) אשרי אדם שמרבה את ישיבה ואת סחורה וממעט את הסחורה. ועיי' בפכ"ה (צד קכ"ח) ובנדה ע' ע"ב: **שמשחק עצמו בד"ת וכו' שמשחקין את עצמן בד"ת וכו'.** שם. לא נודע לי דוגמא (ויבלשון אשכנז יש לו דוגמא. ויך אויפרייבען):

כל באי העולם וכל מעשה ידיו שברא בעולם פ"ב (צד ט'). פ"ד (צד י"ז). פ"ו (צד נ"ג) ועוד הרבה פעמים:

שנותנין דובח ליחיד ומאזנין לשמיע ד"ת פ"ב (צד י"א) ועיי' במ"ע ולא נודע לי דוגמא:

ששפכתי לכם ד"ת כחלב וכשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע. פ"ב (צר י"ב). ולהלן פ"ו (צר ל"ו) שמן תורק וכו' שפכתה לנו ד"ת כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע: **יושב ומטפח** לפניהם. פ"ב (צר י"ב). כפ"ו (צר ל"ב) ג"פ. וטופח שתי ידיו זו על זו. ובפ"ו (צר פ"ו). ובפ"ו (צר ק"ו) טופח הקב"ה בשתי ידיו. והוא לצער. בסוף מורק נשים וכו' אבל לא מטפחות. ועיי' ביצה (ל' ע"א) ברש"י ובת"י:

בניא שמפסיקין ועומדין בעולם וכו'. בניא שהיו בבית ראשון מפוסקין ועומדין וכו' בפ"ב (צר י"ב). עיי' במ"ע שם. ועכשו אני רואה שהוא כופל את מליצתו בפ"ח (צר צ"ה) לפי שכל אותן בני אדם שאתה רואה בעו"הו שמפסיקין ועומדין (במקומה) [במקומם] לאחר שעה מתין והולכין להם. ויראה שכך עיקר הגי'. והוא מלשון הרגילה בדחול ולא הספיק לגמור ולהלן פ"ל (צר קנ"ו). ולפ"ו צריך להגיד בשתייהן מספיקין. וכלי' שדי להם עמידתן בעו"הו כמו שהם בלא דברי תורה והיא הסתפקות של גנאי:

המבעט ביסורין פ"ב (צר י"ב). הבעטה היא מרוב טובה עיי' מבילתא יתרו פ"י וספרי ואתחנן פ"ל ל"ב והאוינו שי"ח. והמבעט ביסורין כל' שבאו עליו יסורין ועדיין מבעט. וכו' במשל הפרה:

כל העולם מרתיע פ"ב (צר י"ג). לא נורע לי דונמא למליצה זו אבל נמצא ב"ד מרתיע גופו פ"ח (צר מ"ו):

שאתם מפרכסים במע"ט (שם). עיי' במ"ע. ואף זו מליצה מיוחדת כאן: **אלא יראתי** מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי ואהבתי עלת על כולך. פ"ג (צר י"ג). מליצה נשכנה ועמוקה:

אל תאמר בן (שם). היא כענין אל תקרא. וכן בפ"ה (צר כ"ב) ובפ"כ (צר קכ"ד): **מה שברך** פ"ג (צר י"ד). כל' עונשן. וכן במשנה דאבות שכר עבירה עבירה: **כל דבר** שעתיד להיות בסוף כבר נעשה מקצתו היום פ"ג (צר י"ד). בפ"ב (צר פ"ח) שכרן של ישראל וכו' דבר שעתיד להיות בסוף. ובפ"ח (צר צ"ו) דבר זה עתיד להיות בסוף ונעשה מקצתו היום. ובתלמוד אמרו בכעין זו שהטעימו (הקב"ה לאיוב) מעין העו"הב (ב"ב ט"ז ע"א):

עינינו רואות תמיד בכל יום בפ"ג (צר ט"ו). אולם בצד כ"ה בכל יום תמיד. וזה הלשון האחרון נמצא בו למרבה ד"מ צד כ"ו. צד ק"ב ק"י וק"א וכן כמה פעמים. ע"כ נראה שעיקר הסננון בכל יום תמיד. ובאשירות לישן תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה ברהמ"ו כתב המעתיק תמיד בכל יום. ובקדושת מוסף המיהדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד וכו'. וראיתי בסידור עבודת ישראל להחכם יצחק בן אריה יוסף דוב שהעתיק מפד"ר אספ"ד וישראל נוי אחר בארץ שהם מיהדים שמו תמיד בכל יום ואומרים שמע ישראל וכו'. אמנם סננון הלשון שלפנינו בכל יום תמיד מוכיח לדעתי שלא נתייסרה הקדושה עפ"י הפד"ר. ונ"ל שמה שכתוב בתפלת רבון כל העולמים בשחרית אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום שמע ישראל וכו'. (שלקוחה מסדר אליהו אלא שקוטעוה הסופרים בסדר אליהו שלפנינו). היתה נוסחתה שאנחנו משכימים ומעריבים ומיהדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד ואומרים שמע ישראל וכו'. ועפ"י נתייסרה הקדושה. ובכך נתקשה בעל עבודת ישראל בלשון משכימים ומעריבים ערב ובקר:

אם רוצה אתה ללמוד וחקץ אתה בדברי תורה צא ולמד וכו'. פ"ג (צר ט"ו) וכן בפ"ו (צר פ"ה) בפ"ח (צר ק"א) ובפ"ג (צר קכ"ד):

על טמא במקומו ועל טהור במקומו פ"ג (צר ט"ו). ודונמתו בפ"י (צר י"ד) ובספ"ג (צר ס"ח) ופ"י במקומו לדעתי הוא. שאינו טמא וטהור עפ"י שיקול דעת המורה כי אם שהוא טמא וטהור בנדר קיומו (אביעקטיוו כלע"ו):

לא על הכר ולא על הספסל (שם). עיי' בריש אליהו זוטא ובמ"ע שם אות ב' ונ". ועיי' בע"ז (ס"ה ע"א) מה שפ"י ר"ת כר וכסת:

אתה משול בחייו ותורה בחייו (שם). דונמתו לא נודע לי: **לא כך כתבתי** בחורתי אעפ"י שאין בכם דברי תורה אלא ד"א ומקרא בלבד ודרשו מכם ונו' אבל אם תעשין את התורה ותעריפון את התורה איש א' מכם ונו' פ"ג (צר ט"ו). בפ"א (צר י"ו) בשינוי קצת:

המספר אחר מיעוטי ת"ח וכו' פ"ג (צר ט"ו). אולי מלת מיעוטי שבוש: **קורת רוח** פ"ג (צר י"ו). כמושג זה משתמש עד למרבה. ונמצאהו במשנה דאבות:

ומתאנח פ"ד (צר י"ז וי"ט) ופ"ה (צר כ"ב), במקרא בנפעל ובתרנום באתפעל, וא"כ היא עפ"י לשון ארמית:

ומתחמד ומתאזה ומצפה (שם), בעל הספר משתמש הרבה בנרדפים, והשווה חמר בהתפעל למתאזה, ובצר י"ט ומתאזה ומחמד ומצפה וכן בפ"ג (צר ס"ג) מחמד ומתאזה ומצפה, ועוד הרבה פעמים בל"ך מחמדין ומתאזין וכו', ואולי שצריך להגיה כאן:

מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, פ"ד (צר י"ז), פ"ו (צר ל"ו), פ"ט (צר מ"ח), פ"ד (צר ע'), פ"ח (צר צ"א), פ"כט (צר קמ"ה), פל"א (צר קס"ג), שם (קס"ד), עלי שמים וארץ) וכן בוטא פ"ג (צר קע"ה) ועי"י באדר"ג פ"ב:

דן ק"ו בעצמו פ"ד (צר י"ז), כמו דן דין בעצמו, וכן בפ"ו (צר ל"ט), ובוטא פ"ו (צר קפ"ב):

רב"שע צדיק וחסיד אתה וכל מעשיך באמונה פ"ד (צר י"ז), אבי שבשמים צדיק אתה וחסיד אתה וכל מעשיך באמונה פ"ט (צר ק"י):

בספר תוכחות פ"ד (צר י"ט), שם לס' דברים:

צואה, שם, לשון ציווי:

קואה, שם, לשון קיווי:

ששמיך אתם טחי תפל, שם, לשון מקרא יחזקאל (י"ג י"א):

חלף והלך לו פ"ה (צר כ'), לשון מקרא שה"ש (כ' י"א):

מה שכר מוציאין על דברי תורה פ"ה (צר כ"א), אולי צ"ל מוצאין:

אשרי העם הזה שה' אלהיו בחלקו, שם, לשון מקרא תהלים (קמ"ד ט"ו):

מנפנף ומחבק ומנשקן פ"ה (צר כ"א), ושם (צר כ"ב) ומושיבין בין ברכיו ומנפנפן

ומחבק ומנשקן וכו', במליצות נרדפים הוא משתמש עד למרבה, ובלשון משנה (סנהדרין פ"ו מ"ו)

אבל המנפף והמנשק, ועי"ש בת"י"ט, ועכ"פ נראה שניפוף וחיבוק ב' ענינים הם, וכן מיכה

להלן פ"ח (צר ק"ג) היה הקב"ה מנפף ומנשק את ידיו על חמכתו וכו', היה מנפנפן מחבקן

ומנשקן ומברך ומרומם ומשבח ומגדל ומקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם הקב"ה פ"ה

(צר כ"ב), פ"ד (צר ס"ט) מיכן ואילך מה עלינו לעשות ראוי הוא זרעו של יעקב שיברך

וישבח וירומם ויגדל ויקדש את שמו של הקב"ה שאמר והיה העולם ברוך הוא, פס"ו (צר פ"א)

אנו מברכין ומשבחין ומגדלין ומקדשין לאבינו שבשמים, יעמוד אדם בחצי הלילה יברך וישבח

וירומם ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא פ"ח (צר צ"ו) ובצר נ"ז נכפל

ששה פעמים עי"ש, מפני מה אין אתם מודים ומשבחים ומברכים לאביכם שבשמים, פ"ח

(צר ק'), ובצר ק"ג לפיכך הייתי אומר חייב אדם שיברך וישבח וירומם ויגדל ויקדש לשמו של

מי שאמר והיה העולם ב"ה, יברכוך וישבחוך ויפארוך ויחברך שמך מדהר וכו' וכו' וכו'.

פ"ט (צר ק"י), ויסוד כל אלו הנרדפים הוא במשנה דערבי פסחים לפיכך נאחנו חייבים וכו'.

ואח"כ הוקבעו בתפלות:

עפרו נוער שם, בסוטה (ה' ע"א) עפרו נער, ופירש"י מקין בתחית המתים.

שהשתמשו בשרש נער לענין יקצה כמו והנעירותו (עירובין נ"ג ע"ב) ובנפעל נער מפני העיין.

כמו שאין עזרה ננעלת (ערוך פ"ה מ"ו), וכן הנעור בלילה (אבות פ"ג מ"ד) כתוב בספרים בלא

י"ד, ואם היה הנפעל מן עור היו כותבין הניעור ביו"ד, והוא מקור מן נער, ונוער כאן הוא

מבנין הכבד כמו ומרק ושטף (ויקרא ו' כ"א):

ובשנשתלח פ"ה (צר כ"ג), כמו בתפלת מוסף לרגלים שנשתלחה במקדשך ויש

שהניחו השלוחה והיא טעות:

שהיה מסתפח על ישראל, שם, עי"י במ"ע אות ל"ב:

ונשבר לבי בקרבי רפו כל עצמותי פ"ה (צר כ"ה) ולקמן פ"ט (צר ק"י), לשון

המקרא ירמיה (כ"ג ט') ובד"ו רחפו, ואולי צ"ל כן גם להלן:

יושב על כסא שופט צדק, פ"ה (צר כ"ה) ובפ"א (צר נ"ו) מי שיושב וכו':

לא חכרתם (מהו דר) [מהוורר] בעולם וכו', פ"ה (צר כ"ו), ועכשו אני רואה בפ"ל

(צר קי"ד) לא אמרתם מי הוא דר בעולם, וכן נכון:

תיקנוהו פיסקוהו פ"ה (צר כ"ו), עי"י במ"ע אות נ':

מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד משמי שמים העליונים ממקום כבודו גודלו

ותפארתו קדושת שמו הגדול פ"ה (צר כ"ו), ובשעמיו אבותינו על הר סיני לקבל עליהן

מלכות שמים בנרבה אף הוא ירד משמי השמים העליונים ממקום כבודו וגודלו ותפארתו

וקדושתו ושמו הגדול עמהם בנדרה פ"ו (צד פ"ג), אף הוא ירד משמי מרום העליונים ממקום כבודו וגודלו ומלכותו ותפארתו וקדושתו ושכן עמהם במלחמה, שם (צד פ"ז), ולא עוד אלא שירד משמי שמים העליונים וממקום כבודו וגודלו ותפארתו וקדושתו ושמו הגדול ושכן עמו במקדש, פ"ט (צד ק"א), כשם שהקב"ה וכו' ירד משמי שמים וכו' ושמו הגדול ושכן ביניהם של ישראל וכו' פ"ב (צד ק"ג), ולא עוד אלא שירד משמי שמים וכו' ושמו הגדול ונשא עליהן קינה, פ"ל (צד קנ"ד):

להשיב תשובה במקומה פ"ה (צד כ"ו). ויודע להשיב בהן תשובה במקומה פ"ו (צד ל"ו), לא השיב ישעיה תשובה במקומה פמ"ו (צד פ"ג):

הזקין והלבין והשחיר פ"ה (צד כ"ח). מן שחור לא נמצא ההפעיל במקרא: ובמה ירק אותם, שם, במקומות שרמותי עליהן במ"ע אות י"ג הוריקן, והוא ההפעיל מן ירק, (ואולם במקרא ההפעיל מן רוק), וא"כ פירשו עפ"י המסורת ולא עפ"י המקרא, ולפינו תפס בלשון הכתוב:

ומשתוקק בה פ"ה (צד כ"ט). שכל תשוקותיו בה היו: **מפקח את הבריות, שם.** אולי צ"ל על הבריות כמו שקודם לזה מפקח על עיני הבריות, או שצ"ל את עיני הבריות:

בני שא נא עיניך וראה השמימה, שם. לשון המקראות בראשית (י"ג ו"ד, וי"ד ה'): **שהשיגתו שנה א' טובה סמוך לזקנתו סימן יפה לו וכו' פ"ה (צד ל'), עיי' בסוף הפרק.** שמצא נחת רוח בזקנתו, ועיי' בזוטא ספ"א (צד קצ"ב):

לענבי הגפן בענבי הסנה, שם. אולי ענבי כמו ענפי, וכמו הבקר הפקר: **שגידלתנו וקולסתנו ורוממתנו וקשרתה לנו קשר גדול בדת וכו' פ"ז (צד ל"ב) וכן בפל"א (צד קנ"ו), ובפ"ח (צד פ"ט) ושם איתא וקשרתה לנו כתר דבריו תורה, ומלח גדול חובית על קשר:**

על שהתנית על ד' מאות וצ"ו אלפים רבבות של מ"הש ובאת ורבבת בהן בישראל לעולם על שני כך אני אל ואין עוד וכו' פ"ו (צד ל"ב), להלן פכ"ו (צד ק"ל) אני הוא שהנחת תתק"עד דורות קודם שיבא העולם ובאתי ונדרבתי בכס וכו' וקראתי אתכם אלהים בנים ועבדתי וכו' השויתי שמכם לשמי הגדול, וכולא כדהבא בשנינו סנונו, ואולי היה צריך להגיד, על שהנחת ד' מאות וכו':

השויתיה את שמך וכו', שם. להלן (צד ל"ה) והשוה את שמן לשמו הגדול: **סוף הוה יוסף לפני המקום, פ"ו (צד ל"ב), בד"ו כולא הכי, למה לא נתמלא כל העולם כלו בעקב וכמשה ודוד כך יהא אדם בדבריו תורה ובדבריו חכמים בכל מקום סוף היה לפני הקב"ה שני, ושתי הנוסחאות אינן עולות יפה, ואולי צריך להגיד הוה מוסף לפני המקום, ועדיין אינו משכך את הלב:**

ויעקב אינו משכך את הלב: **תם אין תם אלא יעקב תם מגול תם מעבירה, ויש להוסיף שם תם מדבר מכווער, שתופס כספר זה אלו הג' בכמה מקומות:**

זה לשון אחזה לשון עתירה לשון ריעות פ"ו (צד ל"ד), פ"י עתירה ריבוי של חיבה מלשון וגלית להם עתרת שלום ואמת (ירמיה ל"ג ו'), ועיי' במ"ע אות כ"א: **חבורתו של ר' מאיר וחביריו חרשים פ"ו (צד ל"ו), ככולם לא הזכיר חביריו רק בר"מ לפי שסתם משנה ר"מ לפיכך כלל את כולם אף ר' יהודה הנשיא בכלל בשם חביריו של ר"מ:**

קרא אדם ולא שנה וכו', שם (צד ל"ו), להלן פ"ח (צד צ"א) קרא אדם ולא שנה היו דבר של גניי וכו':

וישמנו ד"ת בפ"ך לעולם, שם. וכן להלן (צד ל"ה) וישמנו דבריו תורתו בפיו: **אפי' יעשה אדם מאה עבירות וכו' הריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה, פ"ו (צד ל"ח), דונמתו פכ"ב (צד ק"א), ובזוטא פ"ט (צד קפ"ט):** **גדול פוסטון וכו', פ"ו (צד ל"ט) עיי' במ"ע, מרי כירי, שם, אין בכל הספר מלות זרות חוץ מאילו השתים, אולם המלה הראשונה עדיין אינה מבוחרת לי:**

אחזו עליהן את המים, פ"ו (צד מ'), פ"י סגרו, ודונמתה ביר פמ"ב ר' חוניא בר' אלעזר אומר למה נקרא שמו אחז שאחזו בתי כנסיות ובתי מדרשו, והוא עפ"י לשון ארמית אחזיר:

ולחצנין להן את הצונין. פ"ו (צד מ"ב). מלת צונן במשנה רפסחים (פ"ג מ"ג וד') וברבינו צונין. ובמקרא בצנת שלג (משלי כ"ה י"ג). ובעל הספר כותב צונין לרבים. דוגמת חמין משרש חמם כך צונין משרש צנן. והשתמש בהפעיל להצנין. ונמצא יוצן בהפעל פסחים כ"ו ע"ב:

ונרחצנין. שם. במקרא ליחא בנפעל:

או"ה נתפסין על המחשבה וכו' פ"ו (צד מ"ט). להלן פכ"ד (צד קב"ו) אילו הייתה מילה בבשרך לא הייתי דן אותך על כל מחשבה כמעשה וכו'. ועקרה בירושלמי דריש פאה ועי"י בבלי קדושין (מ' ע"א ול"ט ע"ב) ובת"י שם בריה מחשבה רעה:

ואין צויה אלא כרוז. שם. צויה הוא כמו ציווי בשאר דברי חז"ל:

בבניין תחת השורין של לבנים פ"ו (צד מ"ד). כלשון מקרא שור שורות:

בדעתו של הקב"ה. שם. בסגנון זה משתמש הרבה עי"י וזמא פ"י:

שצנין לפניו משוי פנים פושעים היו ישראל באותה שעה. שם. עי"י לעיל סוף

צד מ"ב:

נתקנא ונתנקם וכו' בקנאה ובנקמה בעלילה ובנאווה וכו'. שם. רואה אני להעיר כאן שסגנון בעל הספר דומה הרבה לסגנון המכילתא מס' דשירחא:

והקב"ה בוחן לבות וכליות וכו'. שם. במליצה זו משתמש עד למרבה והיא לשון

המקרא תהלים (ו' י'):

ועליהם היא אומר ועוד מעט ואין רשע וכו' פ"ו (צד מ"ה). נכפל להלן פ"ט

(צד מ"ט) ושם בתי"ב צופה רשע וצ"ל זומם רשע. וקצתו נכפל להלן פ"ג (צד ס"ב):

נחה רוח אלהים ובא על ישעיה וכו' פ"ח (צד מ"ו). ולהלן (צד מ"ו) נחה רוח

אלהים על ישעיה. כלשון המקרא (מ"ב כ' ט"ו) נחה רוח אליהו על אלישע. ובתורה ותנח

עליהם הרוח (במדבר י"א כ"ו):

באימה וביראה ברתת ובויע פ"ח (צד מ"ו). ובפכ"א (צד ק"ח). וכ"ה סגנון לשון

הברייתא בכרכות (כ"ב ע"א):

החננו והרחנום ומלא רחמים רבים שפתיו דובכות משרים שפתיו נאות בחכמה

בבניה בדיעה בהשכל וכו' פ"ח (צד מ"ו). בפ"ב (צד ק"ג) החנו ורחנום מלא וכו' שפתים וכו'

שפתים נאות וכו'. ולפי שלא כתוב שם והרחנום תפסתי בהגהת בעל זקוקין דנורא ה' חנון וכו'.

ואפשר שהיה צריך להגיה והרחנום:

שנתגאה בד"ת והתגרה עליהן. שם. במקרא התגרה עם ב"ת. ולמה תתגרה בריעה

(מ"ב י"ד י'):

מ"ה אם יחלקך וכו' פ"ט (צד מ"ח). בעל הספר משתמש במלות מה אם עד למרבה

בענין אלו במקרא ואפשר ברח"ל. ואין בוכרני דוגמא לזה:

אמרו דבורה אשתו וכו'. שם (צד מ"ט). אמרו איובל אשתו. שם. אמרו לא הרג אותן

פ"א (צד י"ו). אמרו לא הרג אותן. שם (צד נ"ח). ושם (צד י"ו) ומי הרג את כל אלה. אמור

לא הרג אותן אלא פנחם וכו'. ועפ"י נראה להגיה בכל אלו המקומות אמור. ואפ"י אם לא נגיה

צריך לקרות הא"לף בחי"ר שיהא לשון ציווי כמו אמור ליחיד. ואינו פעל עבר:

שהן משכימין (ומשחרין) (ומעריבין) לבי"הכנ ולבי"המד פ"ט (צד י'). ובפ"י (צד י"ב)

בכנ"א שהן משכימין ומעריבין לבי"הכנ וכו' שהוא משכים (ומשחרין) (ומעריבין) לבי"הכנ וכו'.

ובפס"ו (צד ע"ט) כל המשכים (ומשחרין) (ומעריבין) על דיון וכו'. ובפכ"ו (צד קל"ט) חמה ולבנה

וכי' שמשכימים ומעריבים לעשות רצון בוראם כך תשכים (ותשחר) (ותעריב) בד"ת לעשות

רצונו וכו'. והלשון שבפ"י ובפכ"ו הביאתי להגיה כמו שהגהתי. אך לבי חלוק עלי שכל כך

שיבש ואילו יאמר משחר תחת מעריב. ועכשו אני רואה בשבלי הלקט ס"ו תניא בסדר

אליהו רבא העטופים ברעב וכו' ישכים וישחר ויאמר וכו' (לפנינו צד ק"ח ישכים ויאמר). והנה

אין ספק בעיני שהמעתיק שלפנינו דמה כי פעל משחר ענינו שחרות וחשכת הלילה מלשון

חשך משחרור תארים (איכה ד' ח') ומלת מעריב אינה אלא פ"י מגליון למלת משחר וע"כ

השמיטה ובבצר ק"ח השמיט מלת וישחר. אולם האמת כי מלת משחר הוא פעל מהשם שחר

כמו מעריב מן ערב. אמנם המשכים הוא קודם הנץ החמה. אבל המשכים ומשחר הוא המשכים

בעלות השחר. וא"כ אין למחוק מלת משחר רק להוסיף מלת מעריב. אבל אין ברור לי אם

הוא בהפעיל כמו מעריב או בפעיל וצ"ל שהן משכימין ומשחרין (ומעריבין):

ללמדך שלא חסר מישראל שום פרומה שלא כדן פ"א (צד נ"ה). ונכפל צד נ"ח:

שיקשורו חבלים של ברזל במתניהם וכו' פ"א (צד נ"ו). דוגמתו והיה קושר חבל של ברזל במתניו פ"ג (צד ס"ג):

שדחמיו של הקב"ה מרובין על ישראל לעולם. פ"א (צד נ"ו). וכן בפ"ג (צד ס"ב): **ישמור אדם דברים בלבו ש לא יאכל עם עמי הארץ על השולחן ולא ירבה עמם בסעודה בכל מקום מפני שעמי הארץ ממעטין במעשרות ובשביעית והכתוב אומר מה לתבן את הבר נאום ה' ואמרו חכמים כל עוף למינו ישכון וכן אדם לדומה לו וכן דוד אמר וכו' ריש פ"ב (צד נ"ט).** אבא אליהו הוא מזהיר בלשון זה. **ישמור אדם דברים בלבו שלא יעשה שותפות עם הגוי.** בפ"ו (צד מ"ה). **ישמור אדם דברים בלבו שלא יאכל עם הגוי על השולחן.** בפ"ה (צד מ"ו). ועיי' במ"ע אות י"א. וזו שלפנינו הוא השלישית. **ישמור אדם בלבו שלא ירבה שחוק שיחה ותפלות.** בפ"ג (צד ס"א). ובאחרונה לעולם ישמור אדם בלבו שלא יבא לירי חטא ואפ"י חטא הקל. שם (צד ס"ה). כבר אמרו במקום אחר האמצעי הוא משובת. וכמו כן אני אומר בין אלו חמש אזהרות האמצעית היא משובתת שהיא מטפחת על פני חוקרי ומננו וצווחת מה לתבן את הבר. שמאזתה זו אנו למדין. שבעל הספר כתב את ספרו במקום שהיו נוהגין במעשרות ובשביעית וכזמן שהיו נוהגין במעשרות ובשביעית. ולא נכתב בבבל או באטליא ולא נכתב בזמנו של ר' שריא נאון. ולמי שערין עיניו חרוטות לא תועיל כל קלורית שבועלם:

כך אמר להם הקב"ה וכו' עד שדרשתי וחקרתי וצרפתי ובהנתי את כל דברי תורה כולה וכו' שליש היום אני קורא ושונה וכו' פ"ג (צד ס"א). ונכפל כולא להלן בפ"ו (צד ק"ל). והא דשליש היום נכפל בשנינו מננו להלן באותו צד ובפ"ו (צד פ"ד). כ"פ. ובנוסחא ב' שם ושלש היום זן ומפרנס את הצדיקים ואת תלמידי חכמים בחכמה בכינה בדיעה ובהשכל. ופ"ח (צד צ'). ופ"א (צד קס"ב):

אהוב למעלה ונחמד למטה פ"ג (צד ס"ג). ולהלן בריש סדר אלי' וטא ובפס"ו (צד קצ"ו):

ולעניי הביירות. שם. וכן כמה פעמים בירייה. ומפרשי התפלה האריכו בניקודה בתפלת ברוך שאמר:

יכנים אדם עצמו לנופה של תורה. שם (צד ס"ד). ולעיל פ"ו (צד ל"ו) אפי' איה מכירין בחכמה וכו' ומניעין לנופה של תורתך:

עד שאתה מבקש רחמים שיכנסו ד"ת בתוך מעך תבקש רחמים על עבירות שעברת. פ"ג (צד ס"ד). ולהלן בפ"ו (צד ק"ג). לא זכה אדם שיבקש רחמים על ד"ת שייכנסו לתוך מעיו. יבקש אדם רחמים על אכילה ושתייה יתירה שלא תיכנס לתוך מעיו:

ובשכר יראה קמעא שירא ישמעאל את אביו וכו' פ"ג (צד ס"ה). להלן ביוטא פ"ב (צד קע"ד) ומה שכר של ישמעאל שעמד וקבר את אביו. וזהו יראה קמעא. ולא דבר עוד מישמעאל בכל הספר. ויראה מזה שבזמנו לא שלטו בהם לא הרומיים ולא הפרסים. ואינו מבעלי יודעי קדמוניות לבאר הדבר:

ובשכר שתי דמעות וכו'. שם. להלן בפס"ד (צד קכ"ה) שאין נשמי ברכה וכו'. ובפ"ל (צד קנ"ה). וביוטא פ"ב (צד קע"ד). אולם מאה מדינות לא הוזכרו:

בין גוי ובין ישראל ובין איש ובין אשה ובין עבד ובין שפחה. פ"ג (צד ס"ה) ועיי' לעיל פ"ו (צד ל"ו) ופ"ט (צד מ"ה):

לא יצאת אותה שנה ולא שנת ולא שילשה פ"ג (צד ס"ו) ב' פעמים. וכן בפ"ה (צד צ'). מננו לשון הוא אף שהכוונה להפך שלא יצאו ג' ולא ב' ולא א'. או ענינו שאותן מאורעות הרבות אירעו כולם בתוך ג' שנים:

אחד ח'יג'ר וסומא וכו'. שם. וכיוצא בזה להלן פ"ח (צד צ"ב):

ותשוח נפשי עלי פ"ג (צד ס"ו). ובפ"ד (צד ע') ותשוח נפשו עלי. ושם (צד ע"א) רבי תשוח עליך נפשך שהרבה השחתה את נפשי עלי לשוכה. ועיי' במ"ע שם ושם: והנה נמצא במקרא וזכור תזכור ותשוח עלי נפשי (איכה ג' ב') קרי. וא"כ ס' תזכור לנקבה יהיא הנפש. והכתוב ותשוח וא"כ תזכור לנוכה. עיי' רש"י שם ובפ"ה הטעמים לראב"ע. יע"כ פירשוהו מענין שחית. ובאמת לא יתכן אליו המקרא שלאחריו. וזאת אשיב אל לבי על כן אחיל. והנה לפנינו רחוק הדבר שהיו כל אלו המקומות משוכשים. על כן נ"ל שאבא אליהו היה קורא ותשוח בשב"ן שמאלית. או שבש"ן ימנית ענין המלה נ"כ כמו בש"ן שמאלית. ענינו כמי לשיח בשדה (בראשית כ"ד ס"ג) שתרמיהו לצלאלה. והוא כמו עם לבבי אשיחה

(תהלים ע"ו). שהוא נדרף עם הגיון. כמו והנתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (שם שם י"ג). ובפיעל הנתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (שם קמ"ה). והיא הגיון הנפש והנות לב עליו לטובה. וכמו שאמר השחתה את נפשי עלי לטובה. ופ' זכור זכור לטובה. ותהנה עלי נפשי והנותה היא זאת אשיב אל לבי כי זכור זכור. על כן אוחיל:
ועשה שלום בין ישראל לאביהן שבשמים ובין ישראל לישראל ובין ישראל לחכם ובין חכם לחבירו ובין אדם לחבירו ובין איש לאשתו וכו'. פ"ח (צד ס"ח). ולהלן פ"ח (צד ק"ו): הודיות היסודיות. שם. ולהלן פ"ח (צד צ"ח) אין רננה זו אלא הודאת הייסודיות. והוא כאמרם סוף ברכות חייב אדם לברך על הרעה וכו'. והיא לפנינו בארוכה בפ"ח (צד צ"ז). ובפכ"ז (צד קל"ז):

החזיק לו טובה פ"ד (צד ס"ט). והפכו כפוי טובה. שם:

מיכן ואילך מה עלינו לעשות. שם. ושם (צד ע"א). בסננון זה משתמש הרבה פעמים: שאין לך כל אומה ומלכות וכו' שכולן יהיו בני העוהב אלא זרעו של יעקב בלבד פ"ד (צד ס"ט). ובפ"ז (צד פ"ו) בשון חזרין לעפרן שוב אין חזרין אלא ישראל בלבד. בפכ"ב (צד קכ"א) שלא ידא ערל אוכל בו:

חכמים ותלמידיהם שמוסרין את עצמן במקרא ובמשנה וכו'. שם ג"פ. ובפכ"ז (צד פ"ב) ובפכ"ז (צד קל"ח): ולהלן פכ"ב (צד קכ"א) לא זכה אותו אדם לד"ת אא"כ מסר עצמו לכבוד שמים למיתה:

פתח אחד בד"ת. פ"ד (צד ע') וכן להלן (צד ע"א):

התשובה שהושבתני פ"ד (צד ע') וע"י במ"ע את י"ג. ולא הושיבה כלום דבר פט"ו (צד ע"ג). מתוך תשובה שהושיבו וכו' פ"ח (צד צ"ד). ובפכ"ז (צד קל"ג) מה הושיבוהו וכו': רחיצת ידים מן התורה פט"ו (צד ע"ב). לשון מקרא היא. וכו' במשנה בביכורים (פ"ב מ"א) וטעונין רחיצת ידים. ובפעל אמרו במשנה נוטלין לידים (חגיגה פ"ב מ"ה) להודיע שאין מטבילין את הידים. אולם בדרי דאמוראי עשו מהפעל שם ואמרו נטילת ידים:
נקרע הכד פט"ו (צד ע"ה). דוגמא לדבר. לספינה שנקרעה בה בית א'. פ"א (צד נ"ו): וכן במדה הזאת לכל משפחות הארמה בין בישראל ובין באומות. פט"ו (צד פ"א) ובפ"ז (צד פ"ח). ובוטא פ"ז (צד קפ"ד) וכן במדה הזאת נוהגת בכל משפחות וכו': אלא כולם נכוחים למבינים וישרים למוצאי דעת פט"ו (צד פ"ב). לשון המקרא (משלי ח' ט'):

ומישרים הרבה. שם. עפ"י לשון ארמית מישר:

מפני שמקביל עליו. שם. צ"ל שמקבל. ונשתבש המעתיק באשגורת לישנא להקביל

שנוכר קודם לזה ד"פ:

אלא האלהים יודע. שם. בלשון זו משתמש הרבה פעמים והיא עפ"י לשון המקרא

(יהושע כ"ב כ"ב):

בודאי יהא אדם יודע לפני מי הוא עומד וכו' שנו חכמים וכו'. פט"ו (צד פ"ג) ונכפל

בפ"ח (צד ק"ג):

באחבה שהוא אוהב אותם ובשמחה שהוא שמה בהם פ"ז (צד פ"ד ופ"ו). בסננון זה

משתמש עד למרבה. ויסדה בתפלתו לעולם יהא אדם וכו' דשחרית:

והתחתם עליהם גזר פ"ז (צד פ"ה). מן חתם ההתפעל ליתא במקרא:

שמעוני אחיי ועמי שם (צד פ"ו). וכן בפ"ח (צד ק"ג). הוא לשון מקרא ברה"א

(כ"ה ב'):

מי שיש לו עינים יראה לב יחכם וכליות יבין. שם. נתן הבינה לכליות ולא נודע

לי דוגמא:

ויסתכל בלכבו ובנופו ובעצמו וידע הרוח ונשמה שברא הקב"ה בעולם וכו'. שם.

אערוך כאן כל מאמריו שהוא מצוה בהן להסתכל. יסתכל אדם בעצמו וידע שאף לעצמו לא

נשא הקב"ה פנים פ"ח (צד צ"ו). יסתכל אדם בעצמו וידע שלאחר מיתה ישא עיניו לשמים

ויאמר מי ברא את אילי חמה ולבנה כוכבים ומזלות ד' רוחות השמים וכל מעשה בראשית

כולם שבתכמתו ובתבונתו עם כל אחד ואחד כולם כולם במאמר שפתיו וכו'. יחזור אדם

ויסתכל במעשה ידיו של הקב"ה באדם ובבהמה ובעוף השמים ובדני הים שמוזנות כל אחד

ואחד בידו ונשמת כל אחד ואחד מסורין בידו וכו' פ"ח (צד ק"ג). יסתכל כל אדם בעצמו

וידע שלאחר שעת מיתה ישא עיניו לשמים ויאמר מי ברא כוכבים ברקיע ונתן לו מקום לכל

א' וא' דרך ומסילה לכל א' וא' כמה מגדלים בנתה מלכות רומי מי נרען והשליכן לארץ כמה מגדלים בנתה מלכות מרי מי נרען והשליכן לארץ וכו' פכ"א (צד ק"ח). יסתכל אדם בעצמו וידע שלאחר שעה מיתה וישא עיניו לשמים ויאמר מי ברא את אילו חמה וכו' מעשה בראשית כולם משוכמים ומעריבים לעשות רצון בוראם. כך תשכים ותעריב בדת לעשות רצונו בתורתו בכל יום תמיד. ותהא דומה לחמה שמאירה לרבים וללכנה שמאירה לרבים פכ"ז (צד קל"ט). ונראה דנוסחא זו עיקר, ועל פיה יש לתקן בכל המקומות שלאחר שעה מיתה וישא וכו'. ומאמר זה האחרון נכפל בוטא פ"ג (צד קצ"ד) ושם איתא ישא עיניו וכו'. ועוד שם. יסתכל אדם בעצמו וידע שד"ת נמשלים במים ובלחם וכו'. יסתכל אדם בעצמו וידע שד"ת נמשלין ביין ובחלב וכו'. ובוטא פ"ג (צד קצ"ו) בני דברים יסתכל אדם בכל יום. כשעה שנכנס לב"ה ובשעה שמקוין לו דם ובשעה שהוא עומד על המת וכו':

בכל דור ודור וכו' ובוכה עליהם בין בסתר וכו' מפני שגניי הוא לארי שיבכה בפני שועל וכו' פ"ז (צד פ"ו). ונכפל להלן פ"ל (צד קנ"ד) בשינוי סננון קצת: וכו' מה נשתנה ירבעם וכו' אלא מפני שלא קבל לה' וכו' פ"ו (צד פ"ח). ונכפל בוטא פ"ז (צד קפ"ד) ועיי' במ"ע אות מ"ג:

שכל ת"ח שאוכל משלו ונהנה מיגיעו ואינו נהנה משל ציבור כלום וכו' פ"ח (צד צ"א). ונכפל בוטא ריש פט"ו (צד קצ"ז) ובשינוי קצת לעיל פ"ה (צד כ"ו). ועיי' פ"י (צד נ"ב) ופכ"ז (צד קל"ט):

מיחנן של ח"ח פ"ח (צד צ"ב). פ"י מלת מיחנן עיי' במ"ע אות י"ח: שלא גלאו הקב"ה לישראל פ"ח (צד צ"ג). מלת גלאו נמצא הרבה פעמים בזה הספר. ועינינו גלה אותו כמו קנאו קנה אותו וכיוצא בזה הרבה: לפיכך הייתי אומר פ"ח (צד צ"ד). סננון זה נמצא הרבה פעמים. לפיכך הייתי אומר חייב אדם שיבדק. להלן (צד צ"ז). לפיכך הייתי אומר אשרי אדם. להלן (צד ק"ב). וכיוצא בזה הרבה:

וקושרת לבני אדם קשרים בראשיהן. שם. עיי' במ"ע אות ל"א. ולעיל פ"ו (צד ל"ג) וקשרתה לנו קשר גדול בדת:

בענלא ובזמן קריב פ"ח (צד צ"ה). הדיבור הזה הוא בתפלת קדיש. אבל אין מדרג הספר לכתוב בלשון ארמית. ויראה שהיא הוספת המעתיק. ולהלן (צד ק"ו) נמצא 'תברך שמך מהרה ובזמן קרוב:

שלא חרב העולם בראשונה אלא בפשעה של תורה וכו' פ"ח (צד צ"ו). ונכפל כולא בשינוי סננון בוטא פ"א (צד קס"ח):

יש בו באדם ד"א ומקרא בלכד מוסרין לו מלאך א' לשמרו וכו'. לה' למלך ב"ד וכו' פ"ח (צד ק). ונכפל כולא בפ"ל (צד קנ"ה). ועיי' לעיל (צד צ') ופ"ד (צד י"ט):

קפויי טובה. שם. (עיי' במ"ע אות ס"ט). ולעיל פ"ד (צד ס"ט) כפוי טובה. ולשון כפוי בכ"ף היא כמו יכפה אף במשלי (כ"א י"ד). וכפה נדרף עם חפה שהשתמשו בו הרבה במקרא ובכח"ל וכפוי תמורת כופה. כמו רכוב תמורת רוכב. וקפוי בקיף היא מן קפא מלשון הקפאים על שמריהם (צפניה א' י"ב). וזוה השם קפאון לגלגל וקרה. וקפויי טובה הם בני אדם שמתכווצים ומתקדרים ולא יזכר בהם שקבלו טובה:

שמיתה משנתן פ"ח (צד ק"א). עיי' במ"ע אות ע"א. והיא מן שנה משנה וכל' שמשנתן ששנו בה היא מיתה. ואפשר שצ"ל משינתן. בשיין שמאלית שהמיתה משנת אותן:

בדלו עצמכם. שם. היא קל או פיעל ובמקרא לא נמצא רק בנפעל והפעיל:

ביכיה גדולה פ"ח (צד ק"ב). במקרא לא נמצא. ועיי' לעיל בשם ביריה. וכן נמצא פרייה ורכיה (צד ל"א). פרייה ורכיה (צד ע"ט):

על רוח ונשמה שנותן אותה לבעל הפקדון בערב וכו' פ"ח (צד ק"ד). לעיל פ"ב (צד ח'). ובפ' אחרון דוטא (צד קצ"ט):

לעולם יהא אדם נאה בכיאתו חסיד בישיבה וערום ביראה וכו' פ"ח (צד ק"ד). לעיל פ"ג (צד ס"ג):

אתנבה על הבריות. שם. ההתפעל לא נמצא במקרא:

בית ישראל אני כפרתן פ"ח (צד ק"ה). פכ"ח (צד קס"א) אני כפרתן של ישראל וכו'. ובפ"א (צד קנ"ט). ושם (צד קס"ג). ונמצא במשנה דנענים פ"ב מ"א ר' ישמעאל אומר בניי אני כפרתן וכו':

כל יחיד ויחיד מישראל שעשה מריבה עם חבריו לא ישמור עליו קנאה ונקמה בלבבו ולא יתנאה עליו וד"ת לא ימנע ממנו פ"ח (צד ק"ד), והוא בשינוי סגנון להלן (צד ק"ט):

יקידת גיהנם פ"ח (צד ק"ח). הלשון המורגלת לח"ל היא אשו של הנינם:
לא רגשתי ולא נחרשתי. שם. היתפעל לא נמצא במקרא:

מתוך הצער ומתוך השיעבוד ומתוך הטלשול ומתוך הטירוף ומתוך הדחק ומתוך מונויות שאין לו. שם (צד ק"י). באלו הנדרפים בענין נשתמש להלן פכ"א (צד ק"ז). ונכפלו בוטא פ"ד (צד ק"פ):

באהבתך שאהבתה אותנו בשמחה ששמחת בנו הפרשתה את ישראל מתוך ע' אומות ומתוך הפרשתה שבט לוי ומשבט לוי הפרשתה וכו' פ"ט (צד ק"א). ובארוכה בוטא פ"ב (צד קע"ג):

מושכין את בשרן מעליהן. שם. וכן לעיל צד ק"י. ועיי' בפט"ו (צד ע"ג) שהטבח מישך את הבשר:

אפי' חכם מישראל וכו' לא יאמר הואיל והריני בתוך ביתי שלום עליך נפשי וכו' פ"ב (צד ק"ג). ונכפל בסגנון אחר בפכ"ה (צד קכ"ח) ובוטא ריש פ"א:
ת"ח שיש לך בתוך ביתך וכו' שכן מצינו ביוסף וכו'. שם. ובסגנון אחר בפכ"ד (צד קכ"ה וכו'). ועיי' לעיל פ"ח (צד צ"א):

חלק הקב"ה את עולמו לשני גוים לשתי ממלכות פ"ב (צד ק"ג). עיי' להלן פכ"א (צד ק"ח) כמה מגדלים בנתה מלכות רומי וכו' כמה מגדלים בנתה מלכות מדי וכו':
לא גלגל הקב"ה והביא אברהם וכו' פ"ב (צד ק"ד וקט"ו). עיי' להלן פכ"א (צד ק"ו) ופכ"ד (צד קכ"ה) ובוטא פ"ב (צד קע"ד):

שלושים במועצות ודעת פ"ב (צד קט"ו). לשון מקרא משלי (כ"ב ב'):
מכנים יגון ואנחה ואין כל ברייה מכיר בו פכ"א (צד קט"ו). מקוטע ובפ"ד (צד י"ח) היה מכנים יגון ואנחה בלבבו ואין כל ברייה מכיר בו. ועיי' בוטא פ"ח (צד קפ"ה):

כשירד משה מהר סיני וראה את הסירוחין וכו'. פכ"א (צד ק"ז) כולא נכפל בוטא פ"ד (צד ק"פ):

נזדעזעו ופחדו ורעדו חרדה גדולה פכ"ב (צד ק"ט). ולהלן (צד ק"ב) נזדעזעו [ורעדו] ופחדו וחרדו חרדה גדולה. ויותר נכון להגיה [וחרדו] חרדה גדולה:

פייסן תחלה ואח"כ ערך וכו'. פכ"ב (צד פ"ב) וכן בפכ"ג (צד קכ"ב):

אוי להן לרשעים וכו' מביאין עצמן לידי פסול וכו'. שם. וכן להלן פכ"ו (צד קל"ב):
שהיו כולם אנוה אחת וכו' פכ"ג (צד קכ"ג). ונכפל לקמן בריש פכ"ד:

מה שמא תקל עבודה קשה. שם. כמו מה אם שמשמש בו הרבה בספר הזה. ואולי צ"ל מה אם. ונשתרבה מלת שמא לכאן מן שמא עוב וכו' שמא שכח וכו':

ראה בעיניך ובאזניך שמע וכו'. שם. לשון מקרא ביחזקאל (מ' ד'):

ולבך תשית לכל הדברים. שם (צד קכ"ד) לשון מקרא במשלי (כ"ב י"ז) והרכיב אלה הב' מקראות. שביחזקאל נאמר ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך וכו'. ובמשלי נאמר הש אוזןך ושמע דברי חכמים ולבך תשית וכו'. וכיון למה ששנו בספרי האזינו פ' של"ה צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לר"ת וכח"א בן אדם ראה בעיניך וכו' והרי דברים ק"ו וכו' ר"ת שהם כהררים החלויים בשערה עאכ"ו:

ודברו בהן פילפול תורה פכ"ג (צד קכ"ד). להלן פכ"ה (צד קכ"ח) מתוך פלפול תלמידים. ובריש אליהו וטא נמצא שנה פילפול:

בית אחרון בצער. שם. להלן פ"ל (צד קנ"ה) ובוטא פ"ב (צד קע"ב):

כיון שמת יצחק ביטלו את המילה. פכ"ד (צד קכ"ה) ולהלן צד קכ"ו:

כיון שאמר לו רישומו של דבר. שם. סתרו וסורו של דבר עיי' במ"ע אות ט':

כגביעים מלאים מים פכ"ד (צד קכ"ו). אולי צ"ל יין. ועיי' בוטא פ"ג (צד קצ"ה):

נשבע הקב"ה לעמו שלא יחליפם וכו'. שם. נכפל בוטא פ"י (צד קצ"א) בשינוי קצת:

ברוך המקום וכו' וקנה אותן וכו' ריש פכ"ה. ונכפל ריש פכ"ו:

חוסך בו חכמה ובינה וכו' פכ"ה (צד קכ"ה). פ"י ממעט ומחסר עיי' ערוך ע' חסך:

כל עונותיהן של ישראל מניחין אותן בבבל וכו' למה נקרא שמה שונע וכו' פכ"ה:

(צד קכ"ט). המאמר הזה מטפח על פני האומרים שאין בבל ממש אלא הוא כינוי לרומי:

נעשה כרבן יוחנן בן זכיי. פכ"ז (צד קל"ז). עיי' לעיל פ"ז (צד ל"ז) סדר החבורות:

ויחסן אותם דרך שבתו. שם. עיי' במ"ע אות ח':
יש בו באדם ד"ת יפרנס לאחרים וכו' פכ"ז (צד קל"ז). עיי' להלן צד קל"ח ולעיל פ"ג (צד ס"ג):

ד"א ואהבת וגו' שאתה מאהב על הבריות שם שמים פכ"ח (צד ק"מ). בספרי ואתחנן פ"י ל"ב אהבהו על כל הבריות כאברהם וכו':

אין מליץ ואין קורין ואין שונים פכ"ח (צד קמ"א). סנונון זה להלן פל"א (צד קס"ד):
מנפחין להן בפניהם משפפין להן באפן פכ"ט (צד קמ"ה). כעין זה בפל"א (צד קס"ב):
אנשי משרחות פכ"ט (צד קמ"ז). עיי' במ"ע אות ל"ב:
אביא שמים וארץ ואטפחם זה בזה פ"ל (צד ק"ט). וכן להלן צד קנ"ג:
בית תר. שם (צד קנ"א) היא ביתר בתלמוד ובמדרשים:

הביא את הפרשין פל"א (צד ק"ס). עיי' במ"ע אות כ"ז. ועדיין צריך תלמוד:
יסדן וכיללן עם ריידון. טיפוחן עם נמירתן מתיחתן עם ישיבתן. פל"א (צד קס"א)
קצתן של אלו השמות מבואר במקמן. ריידון היא תרגום רקע. טיפוחן מלשון אשר טפחתי ורבותי (איכה ב' כ"ב):

והשליטן לכולן פל"א (צד קס"ב). הוא פעל מן שלט שלטים:
אתה הוא עקיבה הורשן. וזטא פ"א (צד קס"ח). ובשאר מקומות בלא וי"ו ויראה שהדל"ת בפת"ח:

וקולט עצמו מדינה של ניהינם. שם (צד קס"ט). זה הפעל מיוחד כאן במקומו:
סיף בה בית דירתו פ"ב (צד קע"ז). עיי' במ"ע. ואולי סיף תרגום חרב הוא ג"כ מענין סוף. כלי שעושה קץ וסוף:

עם שעניות יפה לו פ"ג (צד קע"ז). עיי' במ"ע ולהלן פ"ה (צד קפ"א):
שבחנו הקב"ה. שם (צד קע"ז). עיי' להלן פ"ט (צד קפ"ז) בני בחונוך. ואולי פעל בכן נדרף עם בחר:

איני יודע מקרא זה מה הוא אומר פ"ד (צד קע"ז). דוגמת סנונון זה לא נודע לי:
מלציץ ומלעין פ"ד (צד קצ"ה). עיי' במ"ע אות א':
מי מווריש את עצמו פ"ד (צד קצ"ז). אולי צ"ל מי מוריש. ויחנן ששינה בכוונה להברילו מלשון ירושה. וכשם שמחליפין בנפעל היו"ד בו"ו כך הבריל מוריש ומעשיר מן מוריש את בניו לומר מווריש. ואל תחמה שהרי נמצא היצא אתך (בראשית ח' י"ז) קרי. והוצא אתך כתיב. ואף לפי הכתיב היתה מסורת קריאת המלה בו"ו שוואית. שאם היתה קריאת המלה בחו"ל אין טעם למה שינו הקרי מהכתיב:

וידעתי גם אני כי מי שיבא אחרי ימצא עוד סנונון לשונות שראוי לעמוד עליהם. ולא באתי כי אם להעיר כי הרבה והרבה דברים וריבורים שהם מיוחדים במקומם בסדרים אלו. ומי שיבא אחרי ימצא מקום להתנדר בהם:

ועתה אערוך הדרושים והריבורים שלא נודע לי להם דוגמא. ומרם שמפליאים את הקורא: בריש הסדר בענין אסתר. ורמותי ע"ז במ"ע אות ה': לפי שאין לו מנוחה להקב"ה אלא עם עושי תורה בלבד צד ד': פושעיהם של ישראל וכו' שמעלין ושורפין אותן בבית המדרש הגדול ובשיבה הגדולה פ"ג (צד י"ד): מעיר אני עלי את השמים ואת הארץ שלא אמר לו הקב"ה כך לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי ולומר כה אמר ה' אלהי ישראל אלא שהיה משה צדיק דן ק"ו בעצמו וכו' פ"ד (צד י"ז): והיא מלאה עצמות. אל תיקרי עצמות אלא עץ מות מן העץ שאמר הקב"ה לאדירה וכו' פ"ה (צד כ"ד): מיכן אמרו עשרה מלאכי שרת ממונין על אותו רשע שני ואחת השלכת מקבכך וגו'. שם: ממות מוצעות לצדיקים בתוך האש ואוכלין ושותין ושמהין שמחה גדולה (בעו"הב) פ"ה (צד כ"ז): ענין אברהם ותרם ונמרוד הוא בסנונון מיוחד. שם (צד כ"ז וכו'): מ"מ וזה יעקב אבינו וכו' מפני שהיה בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו וכן במקרא ובמשנה במדרש ובהלכות ובאגדות וגו' פ"ה (צד כ"ט): הביאני המלך חדריו. זה אחד מאלף אלפים וריב רבבות של חדר חדרי חדרים שיש לו להקב"ה בתורתו פ"ו (צד ל"ג): יש לי תציו אלפים רבבות של מלאכי השרת שהן עומדין לפני ומקדישין את שמי הגדול בכל יום תמיד מציאת החמה ועד שקיעת החמה ואומרים לפני קדוש קדוש ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו פ"ו (צד ל"ד). והוא ג"כ

בפיו (צד פ"ד) ובריש פל"א. ושם (צד קס"ג) בסגנון אחר. ובוטא ריש פ"ב. ושם איתא תתקצ"ט אלפים. וזכרו בקצור בפ"ו (צד ל"ב) ועיי"ש במ"ע: יום שעקר אברהם אבינו וכו' התקין הקב"ה שני ככשים וכו' שנשעה ישראל מעלין חמיד על גבי המזבח וקוראין את המקרא הזה צפונה לפני ה' וזכר הקב"ה עקירת יצחק. מעיד אי עליו וכו' בין נוי וכו' ישראל בין איש ובין אשה בין עבד ובין שפחה קוראין את המקרא צפונה לפני ה' וזכר הקב"ה עקירת יצחק בן אברהם פ"ו (ל"ח): בשור הוא אומר וגו' ומה בין איל לשור שור חסר שתי וערב ואיל אין חסר שתי וערב. שם. ועיי"ש במ"ע ועדיין הרב ר' צריך תלמוד: באותה שעה נשא דוד את עיניו וכו' ירד מלאך משמי מרום והרג את נד החוזה ואת ארבעת בניו של דוד וכו' פ"ו (צד ל"ט): ארבע עשרה מיני כינים הביא הקב"ה על המצרים ואלו הן וכו' שם (צד מ"א): ר' אליעזר הגדול אמר כרמו של הקב"ה בית ישראל אל תצין בו ואם הצצת בו אל חרד לחוכו ואם ירדת לתוכו אל תהנה ממנו ואם נהנית ממנו אל תאכל מפירותיו ואם הצצת וירדת ונהנית ואכלתה מפירותיו סופו של אותו איש ליכרת מן העולם. שם (צד מ"ג): היה אלקנה עולה ארבעה פעמים בשנה שלשה מן התורה וא' שקיבל עליו פ"ח (צד מ"ו): ומה נשתנת אשת חבר הקני מכל הנשים כולן שכאתה תשועה לישראל על ידיה. אמרו אשה כשירה הייתה ועושה רצון בעלה הייתה. מיכן אמרו אין אשה כשירה אלא העושה רצון בעלה פ"ט (צד נ"א): יודע היה אהרן שבא דבר גדול לישראל על ידיו והיה קושר חבל של ברזל במתניו ומחזיר על כל פתחי ישראל וכל מי שאינו יודע לקרות ק"ש לימדו קריית שמע ומי שאינו יודע להתפלל לימדו תפלה ומי שאינו נכנס בגופה של תורה היה מלמדו פ"י (צד ס"ג): ובשכר יראה קמא שירא שמא לא אביו לא נתן הקב"ה רשות לכל אימה ומלכות שישלש בבניו. שם (צד ס"ה): כל אדם הקץ בחיים טובים בעו"ה סימן רע לו. למה הוא דומה למלך ביד וכו' פ"ד (צד ס"ט): בשמונה דברים העולם חרב ובארבעה דברים העולם מתישב. בח' דברים העולם חרב על הדין על הע"ז וגו' וי"א על החימוד. ובארבעה דברים העולם מתישב מתוך צדקה ומתוך הדין ומתוך האמת ומתוך השלום פט"ו (צד ע"ד): פ"א וכו' ובא תלמיד א' ושאלו וכו' אמר לי. רבי מ"מ נשתנו דורות הראשונים מכל הדורות כולן שרבו מידה והאריכו שנים. אמרתי לו. בני לבדוקך האריכו שנים לעשות נמילות חסדים זה עם זה וכו' פט"ו (צד פ'): אמרו יום שמת אד"הר עשאוהו יום טוב ועשו אותו יום משתה ושמחה. שם (צד פ"א): מלא ארבעה כדים וגו'. וכו' עלתה על דעתך שמשנים עשר כדים של מים נתמלא כל המקום כולו מים. אלא אמר להם לתלמידיו מי שיש לו מים בכדו יביא ויצוק על ידי. א"ל אל ישע אני יש לי מים בכדי. א"ל בא וצוק על ידי ובא וצק על ידי. ויצאו מהן עשרה מעיינות עד שנתמלא כל המקום מים פ"ו (צד פ"ו): כך אמר להן הקב"ה לישראל בניי מה שמחה יש לו לאדם בעו"ה. אלא ברית בלבד. הא כל השמח בכסף וכזהב באבנים טובות ומרגליות מה שמחתו בהן. לאחר שעה מיתה. לאחר שמחתך מית מה יתרון לכל שמחתך פ"ח (צד צ"ב): (שנו) (אמר) חכמים. מאה חניפים ולא אחד מגולה פנים פ"ח (צד ק"ו): לא גילגל הקב"ה והביא אברהם לעולם אלא בשכר של שם שנחנך ד' מאות שנה על ארצות שבעולם ולא קיבלו ממנו וכו' לא גילגל הקב"ה והביא את סנהריב בעולם אלא בשכרו של אשור. שאשור איש כשר היה וכן עצתו של אברהם אבינו היה וכו' פ"ב (צד ק"ד): אף דוד המלך היה משבח יוצאי מצרים אשר יצאו ממצרים. מצוה א' היתה בהן והרבו ממנה מאה מצוות. שנתקצבו וישבו עד שהיו כולם באונדה אחת וכתרו ברית שיעשו נמילות חסדים זה עם זה וישמרו מילה בכשרם ברית אברהם יצחק ויעקב. ושלא ינהו לשון יעקב אביהם וילכו וילמדו לשון מצרים מפני עבודה זרה. שני מן עמך ישראל נוי

י ורואה אני להעיד כאן על מה שמצאתי בפסקי תוספות מגילה פ"א ס' כ"ג וז"ל. אשורית לה"ק ולא עברית. ומה שקורין לה"ק עברית משום אברהם שספר לשון עברי והוא לה"ק ונמסר לאשור שיצא מעצת הפלגה: ושעמם שהרי כנו (שבת קט"ז ע"א) עברית כהדי גיפחית מדיית עילמית ויונית. והנה העולם נכרא לה"ק (בראשית רבה פ"א) ושפה אחת של דור הפלגה היתה לה"ק (כמו שתרנגו יונתן) בלישן קודשא הו' מבללין ועיי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ט. ובראב"ע שם. ואשור מכני שם הוא. וכתוב כן הארץ ההיא יצא אשור ואמר בכ"ר כיון שראה אותן באין לחלוק על הקב"ה פנה מארצו וכו' (ועיי' בתרגום יונתן שם). ונשארת לה"ק לאשור. וחזר עבר ותפס באותה הלשון ואברהם קבלה מהם. ויסוד של פסקי החו' הוא בירושלמי דמגילה א"ר לוי ע"ש שעלה בידם מאשור. ודלא כחנאי דתוספתא דסנהדרין פ"ר שעלה עמהם מאשור. כל' מהגולה:

אחד וגו' פכ"ג (צד קכ"ד): לפיכך נשבע הקב"ה לעמו שלא יחליפם בעם אחר ולא ישנם ולא ימירם באומה אחרת וכו' פכ"ד (צד קכ"ו): לא יאמר אדם לעצמו העולם הזה מלא תהיה ובוהו אלך איכל ואשתה ואהנה ואלך מן העולם, אם עשה כן עליו הוא אומר אמר נבל בלבו וגו', אם ת"ת הוא חוסך בן חכמה ובינה דעה והשכל וכו' פכ"ה (צד קכ"ח): באתי לפני אחותי כלה, זו כנסת ישראל, אריתי מורי עם בשמי זו תורה נביאים וכתובים, אכלתי יערי עם רבשי זה מדרש הלכות ואגדות, שתיתי יוני עם חלבי אילו מעשים טובים וללמוד תורה שחבמי תורה מצפין להן וכו' פכ"ה (צד קכ"ט): לא זכה אדם שיבקש רחמים על דבריו תורה שייכנסו לתוך מעיו יבקש אדם רחמים על אכילה ושתייה יתירה שלא תיכנס לתוך מעיו וכו' פכ"ו (צד קל"ג): קדושת הקב"ה קדושת שבת קדושתן של ישראל שלשתן שוות כאחת, שם: לא גילגל הקב"ה והוציא את ישראל ממצרים אלא בשביל שרה רבקה רחל ולאה וכו' פכ"ז (צד קל"ח): לא ניתנה תורה על מנת כן אלא לקדש שמו הגדול וכו' פכ"ח (צד ק"מ): כיון שבא נח לעולם אל הקב"ה לשם, שם אילו היתה תורתו בעשרה דורות הראשונים תאמר כבר החרבתי את עולמי מפניהם, עכשיו שא נבואה על כל א"ה, מה אם יקבלו תורתו עליהן, שם נתבאר ד' מאות שנה על כל א"ה ולא קיבלו ממנו, שם (צד קמ"א וב'): והקב"ה נשבע בשמו הגדול ביום שנשא עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה במצרים לשם שמים שינטל ארון ותורה עמו ותינתן בורעו של עמרם וכו' פל"א (צד קנ"ו), ומה שכרו של למך שהיה מתאבל על אחי אביו, וזמא פ"ב (צד קע"ד) ועי' במ"ע את כ"ב: אמרו כשירד משה מדר סיני וראה את הסרחון ססרחו ישראל במעשה העגל נסתכל בלחות וראה שפרח כתב מעליהן ושיכרן תחת ההר מיד נתאלם, שוב לא היה יכול להשיב דבר, ואותה שעה נגזרה נזירה על ישראל שילמרו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הפלגול ומתוך המירוק ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מנוחה, בשכר אותו הצער עתיד הקב"ה לשלם להן שכרן לימות המשיח ולעו"הב, וזמא פ"ד (צד ק"פ): ארבעים ימים האחרונים שעלה משה שנייה להר סיני להביא תורה לעמו נזרו ישראל יום צום יום תענית, יום האחרון שבכולם שהוא סוף ארבעים נזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוש בהם יצ"ה ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני, הן בוכין לקראת משה ומשה בוכה לקראתם עד שעלתה אותה בכייה למרום, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהן ובישרה אותן רוח"ק בשורות טובות ונחמות, ואמר להן בניי נשבע אני בשמי הגדול שלי שתהא לכם בכייה זו בכיית שמחה, ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה לכם ולבניכם ולבניכם עד סוף כל הדורות: וגם בקיבוץ זה אומר, כי יותר מה שערכתי כתוב כאן ומי שיבא אחרי ימצא עוד לקט ושכחה, אולם הוא די סיפוקי להראות דברים שהם מיוחדים במקומם בסדרים אלו, כי לדעתי אלו הדברים יעידון ויגידון כי לא מחשבות ומן הנאונים הן בחכמת הפילוסופיא והן בנסתרות הקבלה מצאו להם קן בסדרים אלו, וכל סגנון אלה הסדרים בלשונם ובעניניהם הוא מיוחד להם, רק קצת דוגמא נמצא להם בברייתות הקדומות, כמו שערכתין לעיל במאמר ה' וכן במאמרים ובדרשות האמוראים הקדמונים ובפרט באלו שקראום חסידים בומניהם, ואעתיק כאן ברייתא אחת שהיא בסגנון לשונה וענינה דומה לסגנון סדרים אלו, והיא במס' שבת (קנ"ג ע"א) אמקרא בכל עת יהיו בנתיי לבנים וגו', א"ר יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להן זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך, אמרו כלום חסר לבית המלך, טיפשיין שבהן הלכו למלאכתן, אמרו כלום יש סעודה בלא טורה, בפתאום בקש המלך את עבדיו, פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין, והטפשיים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין, שמח המלך לקראת פקחיים, וכעס לקראת טפשיים, אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא קישטו עצמן לסעודה וישבו ויראו, חתנו ר"מ משום ד' מאיר אמר אף הן נראין כמשמשין, אלא אלו ואלו ישעבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאים שני' לכן כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואחם תרעבו הנה עבדי ישתו ואחם תצמאו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואחם תצעקו מכאב לב:

אמנם בענין טהרת הלשון וסגנונה רואה אני להעיר שעל הרוב הוכו העינים בהשקפת פנה זו, והיא שאנו דורגלנו בסגנון הנגמרות בבלי וירושלמי ומדרשי הרבות וביצא בהם, ולזאת נרמה שאי אפשר שימצא ספר בעתות האלו בסגנון הספר שלפנינו, ונשכח כי בשנים שעברו באלף השישי שאנו חיים בו כמו ת"ק שנים הספרים שחיברו בהם אינם על טהרת הלשון ואעפ"כ לא חסרו יחידים סגולה שידעו להלביש רעיוניהם במליצה יפה ובסגנון נאה, וכמו כן היה גם בימיהם, וכל זאת נכיר משרידים ופליטים אשר נשארו לנו והם מפוזרים בנגמרות ובמדרשים, דרך משל דברי הספדים בבבל בזמן האמוראים (כמו"ק כ"ה ע"ב), אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו

איוזי קיר. ליותן בחכה העולה מה יעשו דני רקק. בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי נכים. עוד שם. שמחה לתונה נהפכה. ששון ויגון נדבקו. בעת שמחתו נאנה. בעת חניניו אבד חנינו. עוד שם. ארץ שנער הרה וילדה. ארץ צבי גידלה שעשועיה. אוי נא לה אמרה רקת כי אברה כלי חמדתה: ומחפלא שנמצא שם הספר על רבה בר רב הונא דפתח עליה ההוא ינוקא המפליא את שומעיו. וזה לשונו. נוע ישישים עלה מבבל ועמי ספר מלחמות. קאת וקפור הנכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער. קצף על עולמו וחמם ממנו נפשות ושמת בהם כבכלה חדשה. רוכב ערבות שש ושמה בבא אליו נפש נקי וצדיק: ואם לא היינו יודעים זמן של אלו המליצות. אלא שנמצאם באיזה התיבת קלף. היעלה על הדעת לומר שהם מאותו הזמן. האם לא נחשוב שהם מזמן בעלי הלשון האחרונים. ובשקרא א' מבעלי הבקורת האחרונים מאמר. שמחה לתונה נהפכה ששון ויגון נדבקו. יאמר כי רוח איראפית נושבת בו. וביצא באלו נמצא עוד ועוד אלא שהם מפוזרים יתם בטלים ברוב הסגנון הרגיל באלו הספרים. אבל בלי ספק שמי שאמר אלו המליצות היה יכול ג"כ לכתוב ספר במליצה יפה ובסגנון נאה. וארמזו כאן על איזה מהם. לבר קפרא. אראלים ומצוקים אחוז בארץ הקדש וכו'. כתיבות ק"ד ע"א. ועוד לו בירושלמי ריש פ' אלו מנלחין. משמים נשקפה. הימיה בירכתי ביתה. מפתחת כל בעלי כנפים. (ראוני) נראה: נעים ונחבאי. וישישים קמו עמדי. הנם יאמר הו הו. והגלבר נלכד בעינו. (ונראה שעל בתו של רבי שנתנה לבן אלעשה ולא נתנה לתיאמר דבר זה). ולר' יעקב בן דוסתאי. מלוד לאונו ג' מילין פ"א קדמתי בנשף והלכתי עד קיסלוי בדבש של תאנים. כתיבות ק"א ע"ב. ולר"ב'ל בנבלא שאמר. ארץ ארץ הכניסי פירותיך למי את מציאה פירותיך לערביים הללו שעמדו עלינו בחמאתינו: וכן הסיפור משמעין הצדיק. בא אדם א' נזר מן הדרום וראיתו שהוא יפה עינים וקווצותיו סדורות לו תלתלים וכו' נדרים ט' ע"ב. וכן בהא דר"י בן חנניה. תינוק א' יש בכית האסורים יפה עינים ושיב ראי וקווצותיו סדורות וכו'. גיטין נ"ח ע"א. וכן ברייתא דינאי המלך בקידושין ס"ו ע"א:

מאמר י"ב כולל מפתחות.

המקראות שעליהם הדרושים סובבים הם.

א) בראשית.	ג' ב' ד' ויגדש את האדם וגו'. הוא בתחלת הספר שהוא יסוד לבנין הספר ובסיום הספר הוא חוזר אל זה המקרא:
ב) שמות.	פרישת עשר מצות בפ"ז צד מ' עד מ"ד:
ג) "	פרישת עשרת הדברות. בפס"ב ב' וי' צד קכ"ו עד קל"ט:
ד) "	שם כ"ג כ' הנה אנכי שולח מלאך וגו' ופ' משפטים כ"א א' עד כ"ח. בפס"ב ובג' צד קי"ח עד קכ"ב:
ה) ויקרא.	פרישת הקרבנות. בפ"ו צד ל"ד עד ל"ח:
ו) "	פייט ט"ז וי' לא תלך רכיל וגו'. בפ"ח צד ק"ו עד ק"ט:
ז) שמואל ב'.	כ"ג א' עד ח' ואלה דברי דוד וגו'. בפ"ב צד ז' וחי. ובפ"ג צד י"ג וי"ד:
ח) שופטים.	ד' ד' ודבורה אשה נביאה וגו'. בפ"ט ופ"י צד מ"ח עד נ"ה:
ט) ירמיה.	" ב' אחלי שודד וגו'. בפ"ל צד קמ"ח ומ"ט:
י) יחזקאל.	מ' י"ב ועל הנחל יעלה וגו'. בפ"ח צד צ"א וצ"ג:
יא) יואל.	ב' ט"ז וי' אספו עם וגו'. פ"ב צד קי"ב וקי"ג:
יב) תהלים.	מומזר י"ח. בפ"ב צד ט' י' וי"א:
יג) "	מומזר כ"ט. בפ"ב צד י' וי"ב:
יד) "	ע"ט מומזר לאסף אלהים באי גי' וגו'. בפ"ל צד קמ"ו עד קנ"ו:
ט"ו	קל ט ט' ז' גלמי ראי עיניך וגו'. בפ"א צד ד' עד ז':
ט"ז	שיר השירים. א' ד' משכני אחריו וגו'. בפ"ו צד ל' א' עד ל"ג ול"ז:
י"ז	" ג' י"א צאנה וראינה וגו'. בפ"ו צד פ' ד' ופ' ה':
יח) איבה.	ב' י"ט קומי רוני וגו'. פ"ח י"ט כ' י"א צד פ"ט עד ק"ח:
יט) דרוש על אחבה.	פס"ח צד קל"ט עד קמ"ג:

ואולם נדרשו ג"כ הרבה פסוקים לעצמן דרך אגב והרבה פסוקים הובאו בדרך ראיה בדרך המדרשים. ע"כ אמרתו לשיטת מפתח לכל הפסוקים מבלי הברל כאשר הובאו בתוך

הספר. ובכל המקראות שאינם בספר כמו שדם במקרא ציינתים ככוכב כזה * ואם התרגום מסכים עם הספר ציינתים בכפל הכוכב כזה **:

בראשית. א. א. 164. כו 154. לא 160. ב. א 161. ז 173. ח 160. יח 51. ג. יח. יט 164. כא 136. כד 3. 164. ל. יא. יב 190. * יח 162. ז. א 81. 162. 174. ה. טז 162. כ 35. כא 152. יא. א 74. 158. 190. ד. ז. ח. ט 158. לא 28. יב. א 138. 28. יג. י 192. יג 74. 158. יד. יד. טז 28. יט 29. כא. כב 128. כג. כד 138. 131. טו. א * 128. ז 27. ח 65. 174. יח. נ * 170. יט 170. * יט. ט 158. כא. יב. כז 45. כב. א. ב 170. כ 192. כד. א 29. ב. 54. לה 192. נח 138. כה. כז 29. 32. 132. כו. ה 35. ז 170. כ 192. כד 129. ל 192. כח. יז 129. ל. כז 125. ל 126. לב. יא 170. לה. ד 35. 131. ד. ה 180. ט 138. לו. כב * 175. לו. יג. כו 131. לה 29. לח. ח 35. לט. ה 113.

י שינויי הנוסחאות מנוסחת המסורה לנו יארע לפעמים שהכותב לא עיין במקרא וזכרונו הטעהו. אולם הרבה פעמים שינוי זה הוא לפי שכן היה כתוב בספרו. וזה נמצא גם במפרשים האחרונים. ד"מ ברא"ב דברים כ"ד א' והטעם או מצא כה כמו ומכה אביו ואמו. שהיתה נוסחת ספרו ומצא בה. וכן בחוקני דברים י"א ד' שהיתה נוסחת ספרו ברדפס אחריהם ופ' שהמים היו רודפים אחרי המצרים ושלכך תרגם אונקלוס נערמו מים הכימו מיא. וכיוצא באילוי במדרשים ובאגדות. וזכר הובר ספר משפחת סופרים על אלף שפ"א שינוים ברח"ל מנוסחת המסורה לר' שמואל ב"ד בנימין וואלף הלוי ראזענפעלד ווילנא תרמ"ג (ודרך אותו החכם היתה לבדוק אחר נוסחאות קעניקאט ודי ראסטי אם לא נמצא להם דוגמא ברח"ל. ולא עיניו ברח"ל לעמוד על תוכן דבריהם). ואבוא כאן שתי דוגמאות. א' במדרש תהלים מומור ל"א. א"ר יצחק בן (תרדיון) (מריון) חרבו של הקב"ה יש לה ט"ז פיות שנ' התאחדי תימיני השימי השמילי איה פניך מועדות (והקאל כ"א כ"א) כמנין איה בגימטריא ומה אם מרת פורעניות וכו'. והנה לפנינו כתוב אנה פניך מועדות (והחכם מו"ה רש"ב הסגיר בהוצאתו מלת איה וכתב אנה והשחית פני הדרוש שהרי מסיים כמנין איה) ובעל הילקוט השימי המלות כמנין איה בגימטריא וכתב אנה. וכמומור ע"ה. ויך צרו אחרו ר' יצחק בר מריון אמר חרבו של הקב"ה שש עשרה פנים שנ' התאחדי וגו' התאחדי ד' הימיני ד' השימי ד' השמילי ד' הרי שש עשרה פנים. ובלי ספק שנוסחא זו היא תיקון והגהה ועיקרו של הדרוש היא נסמך על מלת איה; ב' במדרש איכה פ"א בפ' ממדום שלח אש. א"ר יוחנן בשם רשב"י כ"מ שנאמר ויאמר ויאמר לא נאמר אלא להדרש הרי"א ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בנינו לגלגל וגו' (והקאל י' ב') מהו ויאמר ויאמר שתי פעמים וכו'. ודכוותה ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' וגו' (מ"א כ' כ"ח) מהו ויאמר ויאמר שתי פעמים וכו'. ודכוותה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה וגו' (אסתר ז' ה'). ודכוותה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת וגו'. שתי אמירות הללו למה לי וכו'. ובכפל זה המדרש באיה שינוים ברבה ובתנחומא פ' אמור ובמדרש שמואל והובא בילקוט מלכים ובפ' אמור. והא דאסתר דרשו במגילה ט"ז ע"א. והנה נפלא הדבר למה לא הזכיר רש"י כפילות ויאמר ויאמר בתורה בריש פ' שמות. ויאמר מלך מצרים למלילות העבירות אשר שם האתה שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדך את העבירות וגו'. אמנם צא ולמד בתנחומא פ' ויקהל בד"ה או ראה ויספרה וכן בתנחומא הוצאת החכם מוה"ר ש"ב שהביאו ויקרא מלך מצרים וגו' זכעין שכתבו אחר זה ויקרא מלך מצרים למלילות ויאמר לחן. ובלי ספק שבספרו של רש"י היה כתוב ויקרא וי"ב לא מצא לדרוש כאן ויאמר ויאמר. וכבר דשו רבים בדבר שהתלמוד הולק על המסורה שלנו. ואכפיל כאן מה שכתבתי בהקדמה אל ספרי דבי רב (בשנת תרכ"ד). ראה זה מצאתי שהתרגם מקומות מובאים הפסוקים בשינוי ובחילוף ממה שהם לפנינו במקרא וראיתי וכו' ומצאתי כי טוב ללכת בזה בדרך שכתבו מי שקדמו במוני שלא שינו המקראות בספרים רק העירו על השינויים. ד"מ הרי"א כותב ח"ג במקרא ומוציא ח"ש"ס כתוב בספרים בשינוי כתוב וכו'. והארכתי בכל זה לפי שתפס עלי חכם גדול ובין באגדות על שינוייהם ב"ע במקרא כתוב וכו'. ויזכירני את אמרם. המים הזהרו בדבריהם. וטעמו שלא להקות את אלו ששינושין את כתבי הקודש. וע"ז אשיב וכו' מפני הללו שקלקלו נסמא את עינינו. ידעתי גם אני מאיזם בזכות ויסתר זכה לקלסתר (ברכות ז' ע"א) אבל הם אמרו והם אמרו. מה אתה נוהן פתהון פה לבינים א"ל כתוב והרועה למענות ישעה (כ"ד פ"ח). כל' שרק הרועה למענות ישעה ומי שאינו רועה הרועה לא ישעה בזה: עוד אני רואה להעיר שהרבה שינויים הם אם בחסריו וי"ו או יתירו וי"ו וזכר רמזתי במ"ע צד קט"ו אות ד' שכמה פעמים מצינו בזה הספר תוספות וי"ו או חסרון וי"ו. והסירי וי"ו הם בכלל עמור סופרים (בדרים ל"א ע"ב). והשם עמור סופרים מורה שכן היה מנהג הסופרים לחסר וי"ו. וכשם שהסירו כך הסופרים עוד לא רואה להעיר שבמפתח הזה ימצא הקורא ששינוי המקראות הם יותר ממה שרמזתי עליהם במ"ע לפי שפיזור הראות נעלמו מעיני:

126. ט 131. מא. לט 85. מב. טו 131. מג. טז 131. מד. ח 131. מז. יד 131.
כח 30. מט. יב 195. כג. כד 104. נה. יט 131. הערה בפנים נסמן בטעות בצד 131.
צ"ל בראשית ל"ז י"ג:

שמות.

א. טה. יז. כב 13. ב. יג 107. יד 106. כא 83. ג. ד 34. ה 90. ו 102. ז. יד * 68.
כב 96. ח. ט 74. י 158. יא 191. יב 106. יג. יד. טו 119. טז 106. ז. יא. כה. כט 41.
ח. ב 41. ג 30. ד 30. ה. כ. כד 12. ט. נ. י. כה. כז 42. י. ב 41. טז 42. כג 43. יב. ג 34.
מח * 121. יג. כא 80. יד 141. יז. ה. טו 44. לא 129. טו. א. ב. ג 44. יד 191.
יא 44. יז 180. יח 152. כז 135. טז. ה 131. יב 197. כ 107. לג * 129. יז. ח 126. יב 10.
167. 198. יד 10. יח 126. יח. ב. ג 30. יט. י 179. י 72. י 101. טו 101. טו. יט 120.
כ. כולא עשרת הדברות 130. א. ב 127. 129. ב 19. י 164. ב ער ח 132. ג ער ח 152. ג ער ח 141.
ה 21. 22. ח 133. ח ער טו 131. יב ער יז 74. 135. יג ער יז 127. יח. יט. כ 120. כד 173.
כא. ב 19. א. ב. ג 120. ו 37. ז * 121. ח * 121. 122. י. יא * 121. יח * יט. כ * כב *
כג. כד. כה 122. כז. ח 146. יח 117. יט 152. כ 106. יא 146. כב. כג 144. 153.
כג. א 116. ז 176. י 15. יא 81. יט 19. כ 100. 118. 119. 155. כד. א ער ח 85. ה 52.
ז 85. 159. 179. יא 52. יז 193. כה. ח 148. ל. יז ער כ 72. לר 62. לא. יד 133.
לב. ו 61. י * 17. 103. יא ער יד 17. 180. טו 179. כ. כז. כז. כח 17. לה 180.
לג. א * עיי' במ"ע 88. 184. ו 179. ז 148. 180. ח. ט. י 86. יא * 180. יב 183. יג 183. 191.
טו 127. יח 142. יט 183. לד. ה. ו. ז 183. ח 112. ט 183. יד 152. כד * 131.
לה 18. לח. כא. כב 86. לו. 43. ואשר נסמנו בפנים בטעות. צד 41 צ"ל ולמען
חספר וגו' (שמות י"יב). 135 שמות ט"ז כ"ה. 183 שם ט"ז. 198 שמות י"ז י"ב:

ויקרא.

א. א. 133. 142. 191. א. ב 34. ב 35. ד. ט. יא. יג 36. כ. ד * 173. ז 73.
ד. כב 28. ו. ב 38. ז. א 38 * יח 38 * יא 38. כה. כז 73. כד 95. ז 153.
יא. מד 72. טו. א. ב 78. ג 79. טו 78. יט. כה 79. כח 76. יז. יד 73. יח. יז 75.
יט 76. יט. א. ב * 72. ג 134. יג 75. 112. טו 106. יז 109. כב. כח 153. כה. לה * 112.
נה 100. כז. ג 171. ג ער יג 95. ו 131. 171. ח. יא 16. 56. יד ער מד 96. ט. ז 130. 131.
לד 130. ואשר נסמנו בטעות בפנים צ"ל. 73. י"ז י"ד. 173. ב' י"ד:

במדבר.

ו. כד. כה. כז 157. ז. ט 157. יא. ח. יב 60. טו 112. יג. ב 144. לב לג * 145.
יד א 145. יב ער י 145. יא ער כ 144. יח 98. לט 145. יא 146. מ. מנ 145. טו. ב. ג. ד.
טו. טו 146. לב. לח 132. טו 83. כז 77. יז. יח. יח 117. יח. יח 117. יח 117. יח 117.
כא. ה 159. יב 60. יט * 179. כב. ה. ו 142. כ. כא * 142. לט 116. כג. א 142.
ד 142. 191. ז. ח. י * 116. כד. ד 142. ה 116. ו. ז 117. טו 142. 191. כ 126. כא 30.
כז. ט 106. 107. כח. ד 143. לב. י 130. לה. ז * 82. כג. כד. כה 147. ואשר
נסמנו בפנים בטעות צ"ל. 77 במדבר ט"ז לג. 142 במדבר שם ט"ז. 145 שם ל"ב ול"ג.
191 במדבר כ"ד ט"ז:

דברים.

א. כב 141. ב. כה 10. ד. ז 113. ט 115. טו 6. כד 6. 46. לא 144. לט 151. ד. יט 129.
כח 142. י. א * 157. יג. ד. ה. ה 140. ו 131. כה 171. ז. ח 140. טו 94. כז * 159. ח. ה 96.
יב 141. י. יד 172. יז. 6. 96. 108. 151. יט 146. יא. טו. יז 185. יב. כג 73. יד. א 96.
כא 19. כז 172. כט 70. טו. יב 19. יח. יח * 120. יט. יז 146. יח 50. יט 147. כ. א 50.
כא. יא. טו 177. כב. ז 170. כד. יג 95. טו 112. כה. יט 126. כז. טו 95. יז. יח 152.
יח 159. כח. ט 135. י 26. 198. מה. נא 137. כט. יח. יט 72. ל. יד 97. 137. 196.
כ 30. 170. לא. יב 112. לב. ד 35. 175. ו 112. ט 173. יא 119. יג 43. ל * 56. לט 130.
לג. ב 149. 192. כא 170. כד. כה. כז 52. כח 32. כט 43. ל * 88. ז. י. 18. ובפנים
נדפס בטעות וצ"ל דברים ה' כ"ח. 172 דברים י"ד כ"ז:

יהושע.

א. ה. א. 195. יא 101. ג. ה. 101. ה. יב 100 (בפנים חסר ולא נסמן). טו 102.
ז. ו. ז. ט. י. יא 102. יט. כ. כא 103. י. יב. יג 10. כב. ו 86. כד. טו. טז 86.
יט * 103:

שופטים.

ג. א * 150. ד. ד 48. ה. ו * 50. ח ט * 51. ה. א. א 51. א. ב 52. ג 54. ד. ה. 125.
ח * 142. 55. 58. 58. י * 58. 53. 58. יא 54. לא 78. 193. ו. א. ב 58. ג * 58. ג. ד 134.
ה. ו. י. יב. יג 58. יד. יח. יט 60. יט 58. ח. ל * 86. י. ז. ו. טו 185. יב. ו * 56.
ט. יב. יד 86. יג. טו 60. יח. ל 28:

שמואל א'. א. א. ג 47, כב 37, ב. ח * 21, 181, כו * ל 57, לנ 53, לה 57, לו 177, ג. יר * 108, ד. ג. ד. ח. ט 57, ה. ג 57, ז. ח 86, ט. י 87, יב. כב 87, כנ 86, 87, יד. כר 83, לה 90, טו. נ. יד. טו. כ * 159, כב. ב 181, 182, כה. י. יא 170, לח 109, 170, למ 109; ובסמן בפנים בטעות וצ"ל 53 ש"א ב' ל"ג, 88 ש"א י"ד כ"ד, 170 ש"א כ"ה י'; שמואל ב'. ב. יד. טו. טז 61, ז. ב 157, ז. ד. ה. ו * 89, יח 89, 90, יט. כ 90, כב 157, כג * 124, ח. טו 170, טז. כנ 107, יז. כנ * 157, כ. יט 100, כב. ג. ד. ה. ו 90, כח 176, כג. א * 8, ב 8, 167, 198, ג 199, ג. ד * 8, ה 13, ז 14, ח * 15, כד. טו * טז 39;

מלכים א'. א. א 39, יא. טו 54, יג. יח כ ** 61, טו. ה 16, טז. כד 49, לר 185, יז. א * 185, יז 97, יח. א 186, נ 125, 126, לב * לו ער מ 87, יט. ה ער יד 186, טו. טז 186, 22, יט ** כא 23, כ. ינ. יד. טו * 49, כט * 89, כא. כה 49, כב. מה 177;

מלכים ב'. ב. יא 23, ג. ד * ר 49, כו 50, ד. מב 173, י. ל 184, יא. א 177, יד. כה * 88, 184, כו. כו 88, 184, יז. ב. ג 188, יח. לה * 74, 158, 191, יט. כר 45, לה 44, 88, 158, 192, לו 45, כ. ד. ה. ** ח. ט. י. יא * 47, יו * 47, כה. ט 148; ובטעות נרפסו וצ"ל 23 מ"ב ב' י"א, 148 מ"ב כ"ה ט';

ישעיה. ב. יט ער כב 163, ג. י. יא 157, ד. ג 164, ה. ז 63, יד 108, טז 170, כה 65, ו. נ 194, ח. ט. יא. ינ * 83, יז. יא. ינ * 188, ח. ט. יז 187, ט. יז 111, ט. טז 64, י. ב 53, יח * 44, יא. טו 70, יב. א. ב 192, ג 54, יג. ט * 111, ט 108, ינ * 74, 158, יד. יד. טו 192, טו. טז 158, יט 24, טו. ג 115, יח. ז 91, יט. א 40, ט 196, יא. יד 40, כנ. כה 194, כא. יא. יב 155, יב. ינ. יד 156, כב. א ער ה 154, ד 189, ה 155, ינ * 128, 167, 198, יד * 128, 198, כד. כא 20, כה. ג 93, ח 21, כו. ד 90, מ 74, יט 22, כח. ט 29, י. ינ 20, יד. טו. כב 61, כט. ינ 134, טו 108, יט 181, כב 194, ל. כו 26, לנ 160, לב. ו 128, ח * 83, ט 19, יז 171, כ 8, 167, 198, לג. ו 70, ז 21, יח. טו 26, טו. טז. יז 171, יז 68, יח 118, כב 114, לח. ו 121, י 179, לו. טי"ד 46, לח. א. ב 46, ב. ג. ד * 47, ז 88, ח 117, ט 88, יא. יב 195, יד 160, כב 161, כט 84, לא 97, מא. ב 28, טז * 109, יז 121, 181, מב. ה 103, ז 82, ח 103, יב 100, יג 12, טו. יח 69, כא 95, מג. ב * 26, ח ** 82, י 130, יב 131, יד 189, יח 4, כא 89, מד. ג. ה 105, כא. כב 5, 32, כנ 5, מה. יב * 21, יח 175, יט 11, כא 130, מו. ד * 189, ט * 130, מח. י * 133, 181, יא 112, ינ 152, 160, 161, מט. ג 89, 140, ז * 78, 199, ט 138, טו 85, 149, כנ 81, ג. ב 182, ד 196, ד ער ז * 94, י 156, י נא, ה 137, ינ 25, נב. ג 150, י 38, יא * 63, 136, נד. א 97, ג 199, ו 92, יד 144, יז 136, נה. א 8, 105, 167, נז. א 157, 171, ב 134, ג. ד. ה 146, ד. ה 131, יב * 128, 167, 198, נז. א 167, א. ב 128, ב * 11, 24, 133, טו * 104, נח. ז * 135, 136, 137, 138, 139, ח 95, ט 78, יא 139, ינ * 133, יד. 130, 139, נט. א 152, ב 104, טו 53, טז עי"ר (במ"ע) 57, כא 14, סא. ה. ו 121, ז 196, ט 199, סב. ב 131, ג. ז * 104, ח 130, סג. ג 26, ה. ח. ט 89, יא 19, טו 172, סד. א וכו' 156, ג * 120, סה. ינ. יד 26, טו 121, יז * 4, 83, יח 92, כב. כנ 97, סו. א * 188, ב 4, יא 112, יד 67, טו 6, יט 140, כ 81, כב 86, 178, 194; ובפנים בטעות וצ"ל 44 ישעיה י' י"ד, 95 ינח ח', 131 מ"ג י"ב, 160 ל' ל"ג;

ירמיה. ב. ב 124, ג 71, 188, ב. ג 85, לר 111, 191, ג. א 52, יב 38, כב 94, ד. כ 148, ה. א 115, ז. כא 38, ח. יד 154, כנ 87, ט. ו * 100, יא. יב. 96, 168, יז 154, י. י 39, כ 148, 149, יא. טו 93, יב. ה 188, ח 57, יג. טז 12, יז * 159, יד. כא * 150, טז. יד * 196, יז. ח 91, ח * 93, י * 176, יב 160, כא. יב * 53, כב. י 8, כג. ז * ח * 196, כח 59, כט 23, כט. כנ 132, לא. ב 31, 71, 961, 69 * 70, 67 * יא 97, יב 131, יד. טו. טז 148, יח * 37, לב 105, לה. לו * 52, לב. יט 40, 44, לג. כה 105, לט. ג * 148, מז. ב 114, מח. י 80, מט. טו. טז 126, ג. יב * 5, נא. לר 131, נב. ינ * 148; ובפנים בטעות וצ"ל 38 ירמיה ג' י"ב, 93 י"א, ט"ז 148 ג"ב י"ג;

משלי. ב. ו 85, ג. ט 134, יא. יב 191, טו 95, טז 30, יח 3, יח 31, יח 53, יח 170, יח 80, ד. ח 171, ח. ט 84, ו. כנ 17, ח. כב 71, 160, 171, כו * 11, ל 160, מ. ה 196, ז 109, י. א 93, ב 53, יב * 16, יא. ד 170, י * 109, כו 137, יב. י 111, כו 193, יג. כו 93, כה 114, יד. א 49, ד 121, טו. א 104, כה 125, טז. א 121, ה 159, ח 170, כו 62, ז. י 103, יח. א 106, כב 92, יט. ג 176, טז 67, יז 181, כ. ה 38, יג 96, יח 17, כב. כב. כנ 99, כו 80, כג. כ 133, כא 64, 196, כט 79, כז. יז 109, כה 17, כה. ח 105, כו 106, יז 103, כו. ד. ה 72, כו. יא 27, יב 67, כח. ח 73, ט 68, ל. ז ח. ט 14, כא. כב 103, לב * 64, ובפנים בטעות וצ"ל 16 משלי י"ב:
איוב. ה. ו 62, כה 78, יב. י 104, יט. כט 158, כ. כא 91, כא. יד 74, 158, 190, כד. ז * 158, 190, יח 158, כה. ב 84, 157, כז. יז * 109, לד. י 40, י. יא * 175, מא. ג 117, ג 180, ובפנים בטעות וצ"ל 109 איוב כ"ז יז:

שיר השירים. א. ב 37, ד 31, 32, 33, ו 143, יב 178, יב 179, ב. טו 43, ג. ו 106, יא 84, 85, ד. ט 29, יא 153, ה. א 32, ב 129, ב 86, ט 153, יא. טו 152, ו. יא 93, ז. ב 84, ג 127, ז 26, י 197, י 106, יז 36, ח. ז 141, יג 82, יד 117, יד 116:

רות. ג. יג 131: **איכה.** א. ב 154, 164, טו 26, ב. ט 151, יג * 131, יז 7, יח 89, 98, 104, 105, 110, 112, 113, 117, 118, ג. כנ 94, כו 107, לח 176, ד. ד 149, יט 150, ה. י. יא 122, ובפנים בטעות וצ"ל 110 איכה ב' י"ט, 176 ג' ל"ח:

קהלת. א. ו 195, טו 77, ד. יב * 15, יג 98, 160, ח. ה 189, ז. יד 67, ט. א 41, יח 39, י. ח 67, י. 62, יא. ג 16, י * 169, יב. יג 196, ובפנים בטעות וצ"ל 189 קהלת ה' ה':
אסתר. ד. א. יד. טו. יז 3: **דניאל.** ב. יט * 85, כא * 84, 85, כב * 85, ח. יב 95, ט. ט * 112, יא 96: **נחמיה.** יב. מג * 94:

דברי הימים א'. א. א ער ד 80, ד. י * 31, ח. כו 97, כא. יא. יג. טו 39, כט. ט * 94: **דברי הימים ב'.** ז. ג * 95, כ. לו 77, לג. יג * 188:

לעיל במאמר ח' (צד 59) ערכתי הלשונות למקומותן שנאמרו בזה הספר בסגנון שנו חכמים במשנה. שנו חכמים. מיכן אמרו. אמרו. וסדרתי שם 60 גי' שמות התנאים ושאר השמות שנמצאו בדברי חכמינו וזל ונוכרו לפנינו: והמעשיות ערכתי לעיל במאמר ד' 28--32 והשלמות בסוף מאמר ו' 117. ושם ערכתי גי' כל המשלים שהשתמש בהם בעל הספר: ואוסף כאן מפתח לשמות שנוכרו בכתבי הקדש למקומותם בזה הספר בסדר אלפא ביתא:

אברהם יצחק ויעקב. 9. 14. 36. 43. 60. 63. 123. 124. 127. 141. 142. 180. 184: **אברהם.** 27. 28. 29. 35. 45. 59. 60. 65. 99. 114. 115. 116. 128. 131. 138. 146. 169. 174. 190. 192: 194: **אביהוא עיי' משה:** אבימלך מלך פלשתים 45: **אבירם עיי' דתן:** אבנר. 61: **אבצן** מבית לחם. 86: **אכשלום.** 130: **אננ.** 115. 117. 125: **ארום.** 126: **ארם.** 3. 25. 81 (הראשון). 136. 164. 190: **ארהן.** 41. 63. 68. 112 (חסיד). 128. 136 (כהן גדול). 141 (נכח בית). 157. 169. 170. 173 (בני). 180: **ועיי' משה:** איריה החת. 16: **אחאב** בן עמרי. 49. 50. 58. 98. 125. 130. 177. 185. 186. ועיי' ירבעם: **אחאב** בן קוליה עיי' חניניה: אחז מלך יהודה. 187. ועיי' ירבעם: **אחזיה** מלך יהודה. 197: **אחזמלך** בן אחזיטוב. 60: **אחיתופל** הגילוני. 107. 157: **אזובל.** 49. 58: **איוב** עיי' אליפז: **איתמר** בן אהרן. 57: **אליהוא** בן ברכאל. עיי' אליפז: **אליה.** עיי' יערשיה: **אליהו.** 14. 22. 23 (הנביא). 87. 96. 97 (התשב). 185. 186. (אבא). 197. 199: **אליעזר** (בן משה). 30: **אליפז** התימני ובלרד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הביוי איוב מארץ עץ ובלעם בן בעור. 142. 192: **אליפז** התימני. 125. 126: **אלישע** (בן שפט). 14. 22. 23. 39. 87. 173. 186: **אלעזר** בן אהרן. 57: **אלקנה.** 47. 48: **אמורי.** 10: **אמציה** כהן בית אל. 88. 184: **אנשי בית שמש.** 58. 59: **אנשי מבול.** 158: **אנשי מגדל.** 158: **אנשי מדבר.** 159: **אנשי סרום.** 158: **אסף.** 117. 150. 151: **אסתר.** 3 (בני אפרים. 55: **אשר.** 52: **אשור.** 114:

בוזע בן שלמון. 131. 178: **בלדד** השוחי עיי' אליפז: **בלדה.** 138: **בלעם** בן בעור ובלק בן צפור. 141: **בלעם** בן בעור. 115. 116. 191. ועיי' אליפז: **בלק** בן צפור. 115. 116. 142. ועיי' בלעם: **בנימין.** 110. (נבעת בני). 56. 59. ועיי' יהודה: **בן ישראלית.** 130: **ברק** בן אבינועם. 50. 51. 52. 58: **גד החוזה.** 39: **גדען.** 60. (יבן יואש). 86: **גונן.** 5. 15. 24: **גרשום** (בן משה). 30: **דואג האדומי.** 107. 157: **דבורה.** 48. 50. 50. 51. 52. 53. 58: **דוד** ושלמה. 178: **דוד.** 7. 8. 10. 12. 15. 32. (חבורתו שלי). 36. (המלך). 39. (בית). 53. 60. 67. (מלך ישראל)

89, 90, 91, 96, 107, 113, 127, (בתר בית') 141, (מלכות בית') 157, 169, 170, 176, 177, 184, 190:
הניאל וחבריו: 85: רתן ואבירים, 106, 107:

הכל. 174: המן, 115, 125, הושע בן אלה מלך ישראל, 188: הושע בן בארי, 33, 186, 187:
זבולון, 50, 51, 59: זכרי עיי' יערישה: זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא, 88:

זלפה 138:

הניאל בית האלי. 185: חבקוק הנביא, 193: חגי הנביא, 169: (חבורתו של) חוקיה, 36,
(מלך יהודה) 46, 47, 48, 83, 88: חנה, 99: חנוך מתושלח למך נח, 80: חנניה בן עוזר ואחאב
בן קוליה וצדקיה בן מעשיה, 149: חנניה מישאל ועזריה, 131, 155:

יאשיהו מלך יהודה, 26: יבין מלך כנען, 185: יהוא בן נמשי, 22, 184, 186: יהודה, 35,
(שבטו של) 60, 131, (ערי שבט) 154, (שבט יהודה ובנימין) 188: יהואחז בן יהוא, 184: יהויקים
מלך יהודה, 85: יהושע, 10 (חבורתו של) 36, 50, 56, 57, 59, 85, 86, 88, 101, 102, 103, 184, 195:
יהושע וכלב, 144, 145: יהושע הכהן הגדול, 20: יהושפט מלך יהודה, 14, 50, 177: יואב, 61, 130:
יואל בן פתואל, 33: יואש מלך יהודה, 177: יואש בן יהואחז, 184: יורם בן אחאב, 39: יזכר, 157:
יוסף, 29, 35, 65, (יהצדיק) 85, 101, 126, 131: יחזקאל בן בוזי, 14, 23, 24, 34, 159: יעבץ, 14, 30, 31:
יעל (אשת חבר הקני) 51, 58: יעקב אבינו, 29, 30, 33, 35, 65, (זרעו של) 69, 99, 104, 105, 114,
(לשון בית) 123, 126, 129, 131, 132, 138, 169, 170, 180, 192, 194, ועיי' אברהם: יערישה ואליה
וזכרי בני ירוחם, 97: יפת (מלכות יין), 114: יפתח הגלעדי, 55, 56: יצחק, 35, (עקדת) 36, 99,
114, 125, 128, 131, 169, 170, 177, 192, ועיי' אברהם: ירבעם אחז ומנשה, 11: ירבעם אחאב אחז
ומנשה, 16: ירבעם בן נבט, 125, 130, 184, 188: ירבעם בן יואש, 88, 184: ירמיה, 38, 188:
ישמעאל, 65, 174: ישעיה בן אמוץ, 46, 47, 82, 83, 94, 135, 187: יששכר, 51, (שבטו של) 60:
יתרו, 30, 83:

כורש, 114: כושן רשעתים, 57, 185: כלב, 144, 145, ועיי' יהושע:

לאה, 97, 148, (זרעה של) 199, ועיי' שרה: (שבט) לוי, 173: לוטן עיי' תמנע: למך, 174:
לפידות (ברק מיכאל) 48:

מייכה (פסלי), 130: מיכל (אשת דוד) 159: מישע מלך מואב, 49: מנחם, 60: מנשה (בן
חזקיה) 47, 48, 111, (דורו של) 162, 163, 188, 189: מקושש עצים, 130: מראדך, 47, 115, 125:
מרדכי, 3: מרים עיי' משה: משה, 17, (יצדיק) 18, 19, 30, 32, 33, (חבורתו של) 36, 41, 43, 44,
50, 57, 59, 62, 65, (סיעתו של) 95, 101, 102, (רבינו) 112, 117, (דורו של) 123, 129, 132, 142,
(יהצדיק) 144, 146, 148, 169, 170, 178, 180, (רבינו) 182, 183, 191, 193, (רבינו) 199: משה אבי
חכמה אבי נביאים, 21, 22, 33, 68, 83, 85, 128, 194: משה חכם חכמים גדול גדולים ואבי הנביאים, 68:
משה ואהרן, 65, 106, 116, 145: משה אהרן ומרים, 60, 177: משה ואהרן נדב ואביהוא, 193:

נבוכדנצר, 5, 24, 85, 114, 115, 125, 154, 158, 192: נבל הכרמלי, 109, 170: (עירי)
נבות, 130: נדב עיי' משה: נח, 35, 141, 162, 190: נמרוד, 27: נפתלי, 50, 51, 59: נתן הנביא, 69:
(מלך) סדום, 128: סיהון ועונ, 10: סנהריב, 44, 45, 46, 114, 191:

עבדון בן הלל, 86: עגלון מלך מואב, 185: עובדיה, 125, (ביתו של) 125: עוג עיי'
סיחון: עוזיהו מלך יהודה, 186: עזה (בארון), 157: עזרא (חבורתו) 36: עכן בן זרח, 102, 130:
(בני) עלי, 58, 177: עמום הנביא, 32, 33, 88, 184: עמלק, 125, 126, 134, 159: עמרם בן קהת
(חבורתו) 36, 157, 177: עמרי שר צבא מלך ישראל, 149: עשו, 65, (מלכות רומי) 114, (זרעו של)
121, 125, (יהרשע) 125, 155, 174: עתליה, 177:

פוטסיפר, 126, 131: פלטי בן ליש, 159: פנחס בן אלעזר, 48, 55, 56, 57, 59, 190: פרעה
מלך מצרים, 40, 41, 43, 44, 158, 191: פרעה נכה, 26:

צדקיה בן מעשיה, עיי' חנניה בן עוזר: צדקיהו מלך יהודה, 188:
קין, 174:

רבקה, 99, עיי' שרה: רחל, 97, 99, 148, 199, (זרעה של) 199, עיי' שרה:

שאול המלך, 60, 159: שלמה, 14, 84, (סיעתו של) 95, 169, 170, עיי' דוד: שלמנאסר
מלך אשור, 188: שם (בן נח), 114, 141, 142 (יהגדול) 174: שמואל הנביא, 48, 86, 87, 99, 159:
שמשון 130: (בני) שער, 174: שרה 28 שרה רבקה רחל ולאח, 138:

(אחות לוטן) תמנע, 175: תרח, 27, 28: עשרה דורות אדם שת אנוש קינן מהללאל
ירד חנוך מתושלח למך נח, 80:

אמנם שמות המקומות שהוזכרו בספר הם, אלכסנדריה, 151: ארץ ישראל, 66: בבל, 25, 66, 98, (גולה של), 100, 129: בית אל, 56: בקעת יריבו, 151: בית שמש, 58, 59: בית הר (ביתר), 151: נבעת בני בנימין, 56: (פלגש בנבעה) 57: הר סיני, 122: חברון, 56: ירושלים, 56, 122: מצרים, 40, 41, 122, 138, 141: פלשתים, 57, 58: פרת, 151: (ברך גדול של) רומי, 9, 36, 151: שער, 129:

סליק.

השמיטות ותיקונים והוספות.

צד י', ציל דומה לחבירו, שם, במ"ע אות לו' יש להוסיף, ועיקר נראה שכל המאמר קטוע ומשמש: צד י"ב, במ"ע אות נו' יש להוסיף, ואולי המאמר קטוע, במקרא כתוב ישימו: צד י"ד במ"ע אות ו' יש להוסיף, ובמדרש קהלת פ"א אין זכרון לראשונים, אבל לעיל הקביה עתיד להמנות לו חבירה של צדיקים משלו ומושיבין אצלו בישיבה גדולה וכו', ואולי יש להניח בעין זו ועיי' להלן, גם יש להעיר בענין ישיבה גדולה על מאמר לר' יוחנן (פסחים נ"ג ע"ב) כל המטיל מלאי לבית ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה וכו'; צד ט"ו במ"ע אות י"ד יש להוסיף, בילקוט מלאכי כשינוי קצת ושם גרים מעמירן על גליהם מאפרן מתחת כפות גליהם של צדיקים ומביאים לחיי העו"ה וכו'; צד ט"ז במ"ע אות כ"ה יש להוסיף, ועיי' בדקדוקי סופרים שהביא מן תיקוני זוהר הנוסחא כדרכא, וז"ל תקונא המישאה ח"ב, כמה דאוקמוה מארי מתניתין אם ראתי ת"ח שהטא בינים אל תהדרה אחריו בלי ליה דורא' עשה תשובה: צד כ', ציל מאור פנים בתורה שיש בו: צד כ"א, במ"ע אות ו' יש להוסיף, ואיל ציל כישראל בכ"ף: צד כ"ב ציל ושבנו: צד כ"ה, הראה הקביה לאברהם שני בנים, אולי צ"ל בניו: צד כ"ט, ציל וטרדתן מן העולם: שם במ"ע אות כ' יש להוסיף, וכשבת פ"ח ע"ב: צד ל"א, ציל שתעשה לי ריעים: צד ל"ט, ציל וכוין שראה דוד: צד מ"א, ציל בסוף שיטה ד' (שמות י"ב): צד מ"ב, ציל במ"ע אות ב' ברכות י' ע"ב: צד מ"ג, במ"ע אות ב' יש להוסיף, ולפינו צריך להניח זומם רשע ועיי' לעיל צד מ"ה: צד נ"ב, טעית הרפוס וציל מי שהוא משכים: צד נו', ציל יניסו רבבה: צד נ"ה, אמרו לא הרג אותן וכו' וכן צד נ"ח אמרו לא הרג אותן וכו', אולי ציל אמור, כמו בצד נו' ומי הרג את כל אלה אמור לא הרג וכו', וכן מסתבר, שם, (שופטים י"ט) טעות וציל שמואל א' שם: צד נ"ה, פרומה ציל פרוטה: צד ס"ב, דן אני ציל ון אני: צד ע"י, ציל להוסיף במ"ע אות י"ב ונרסין בספרי ראה פ"י קב"נ וברכך ה' אלהיך יכול בטל ת"ל בכל אשר תעשה: צד ע"א, פתח אחר ציל פתח אחר: צד פ"ה, כשהיו ישראל במדבר וכו', עפי' העיני נראה שצ"ל במצרים: צד צ"ב, מה שמחתו בהן לאחר שעת מיתה, נ"ל הצ"ל מה שמחתו בהן, לאחר שעה מיתה וכו': שם במ"ע אות כ"א, עכשיו מצאתי בס' המעשיות שהוציא הרב החכם דר' מ' נאסער בעיר ראמסאטע תרנ"ו בצד ק"מ, שמעון ב"ר עבד סעודת משחה וקרא לכל רבנן ואינשי למקרי לבר קפרא אול וכתב על תרעיה אחר שמחתו מות ומה יתרון לשמחתו וכו', שוב ראיתי בויקרא דבה ר"ש כרבי נסיב איתחא צוח ר' לכל רבנן ולא צוח לבר קפרא כתב ליה על תרע ביתה ואחר שמחתך אתה מאית מה יתרון לשמחתך, והוא נ"ב בקהלת דבה פ"א ושם איתא אחר כל שמחתך מות מה יתרון לשמחתך, ועיי' נדרים נ' ע"ב ונ"א ע"א, ואולי שמקור המאמר הוא לבר קפרא, אמנם אין הברת אלא שכבר היה מפורסם להם: צד ק"א, ציל וישבות המן ממחרת (שם ה' י"ב): צד ק"ב, במ"ע אות פ"ו ציל בסנהדרין מ"ג: צד ק"ד, ציל רס ונשא וגו' (שעיה נ"ז ט"ז): צד ק"ז, במ"ע אות ק"א יש להוסיף, ועיי' דרש לא תלך רכיל: צד ק"ז, לעלם ציל לעולם: צד ק"ח, במ"ע אות כ' ציל ועיי' לקמן פכ"ה: צד קט"ו, במ"ע אות י"ז יש להוסיף, בפסקי הווספות מנילה פ"א ס' כ"ג כתבו, אשרות לשון הקדש ולא עברית, ומה שקורין ללה"ק עברית, משום אברהם אבינו שסיפר לשון עברי והיא לה"ק, ונמסר לאשור שיצא מעצת הפלגה, ולפי' למדה אברהם מאשור, אמנם גם לאלו הדברים נעלם לי המקור ועיי' לעיל צד ק"ל בהערה: צד קכ"ו בדי' העטופים, עיי' להלן בסדר אליהו וטא פ"ד צד ק"פ, ויראה שצריך להניח כאן, שולמדו אותה מתוך הצער וכו' ובקבלה הוא אומר מי הקדמני: צד קכ"א, במ"ע אות ב' ציל ובידושלמי שביעית, ויש להוסיף, והא דלעקל וכו' נמצא לר' יוחנן בן זכאי שאמר בן לאספסאיטנס, איבה רבה פ"א: צד קכ"ה, במ"ע אות ח' צריך להוסיף, במקרא כתוב היה דבר ה' אל אברהם: צד קל"ג, במ"ע אות י"ח צריך להוסיף, ועיי' בראשית: צד קל"ד, נזירות ציל נזירות: צד קל"ה, בסוף, ציל מיכן ואילך: צד קל"ז, כל העישה ציל העישה: